

ERFGOEDNOTA

Vianer

Vianen **EIGEN WEG** *voor erfgoed*

ERFGOEDNOTA GEMEENTE VIANEN 2008

ERFGOEDNOTA GEMEENTE VIANEN 2008

Vianen EIGEN WEG voor erfgoed

Belevenis *Het was een openbaring en belevenis om enkele maanden te mogen stilstaan bij Vianen, een gemeente van rond 20.000 inwoners die een rijke variatie aan erfgoed met elkaar verbindt, met water in de hoofdrol langs de Lek, agrarisch leven langs dijken en kades, en feodale en andere machten bij verdwenen kastelen en een springlevende middeleeuwse stad. Met al deze ingrediënten zou deze EIGEN WEG ertoe moeten leiden dat meer reizigers naar Vianen, Hagestein, Everdingen en Zijderveld komen. En dat meer mensen die hier wonen, werken of recreëren nu Vianens eigen weg nemen om de grote schat aan erfgoed in de openbare ruimte meer te koesteren en beter te beleven. Deze nota wil zicht geven op een inspirerend erfgoedbeleid in breed perspectief dat dienstig is voor een vitale toekomst van de gemeente Vianen.*

DE DRIE DOBBELSTENEN cultuur & historie Rien de Visser juni 2008

INHOUD

I. INLEIDING	4
II. STILSTAAN BIJ VIANEN BEGRIPSBEPALING EN INTRODUCTIE	5
III. ERFGOED ONDERWEG INVENTARISATIE VAN ERFGOED IN VIANEN	7
IV. OP WEG MET ERFGOED ONTWIKKELINGEN IN HET LAND	13
V. WERK AAN DE ERFGOEDWEG AANDACHTSPUNTEN VOOR VIANEN	15
VI. EIGEN WEG VOOR ERFGOED VISIE EN PROGRAMMA VOOR VIANEN	22
VII. SAMENVATTING EN CONCLUSIES	29
BIJLAGE TOTSTANDKOMING VAN DE ERFGOEDNOTA	31

I. INLEIDING

Opdracht Deze erfgoednota is geschreven in opdracht van de gemeente Vianen, Sector Stadsontwikkeling. De opdracht luidde een kaderstellende adviesnota aan te leveren als kapstok voor het in de komende jaren door de gemeente Vianen te voeren beleid op het gebied van ruimtelijk erfgoed. Deze richtinggevende notitie werd wenselijk geacht om het gemeentelijk erfgoedbeleid te actualiseren, af te stemmen op ontwikkelingen binnen en buiten de erfgoedsector - zowel binnen als buiten de gemeente Vianen - en beter te kunnen waken over de schat aan erfgoed die Vianen bezit. Aanleiding om een erfgoednota uit te brengen zijn onder andere het in september 2007 door de Erfgoedinspectie / Monumenten uitgebrachte Inspectierapport instandhouding rijksmonumenten Vianen en de vraag of de gemeente Vianen al of niet moet overgaan tot het aanwijzen van gemeentelijke monumenten. Met het oog op draagvlakvergroting wil de gemeente vooral ook aandacht besteden aan het communiceren van cultuurhistorische waarden in de gemeente Vianen.

Werkwijze De nota is tot stand gekomen aan de hand van een uitgebreide observatie, schriftelijke en mondelinge informatie van de gemeente over monumenten, archeologie, stedelijke ontwikkeling, cultuur en cultuurhistorie, natuur en natuurhistorie, en recreatie. Met een aantal externe instellingen en personen zijn interviews gehouden om hun zorgen en aandachtspunten te vernemen. De nota toetst de gemeentelijke situatie niet artikelsgewijs aan de regelgeving van de Monumentenwet, maar heeft een meer beschouwende opzet om uit te komen bij vernieuwende beleidslijnen. Gekozen is voor een 'zappende' presentatielijijn. De nota stippelt een nieuwe weg uit om de betekenis van ruimtelijk erfgoed meer vanzelfsprekend te laten zijn. Het leren zien en beleven van erfgoed in brede zin krijgt centrale aandacht met de bedoeling om in plaats van 'enge regelgeving' vooral respect voor erfgoed in brede zin beter tussen de oren te krijgen, de basis voor een vitaal ruimtelijk beleid.

Wegwijzer Allereerst wordt in deze nota aangegeven wat wij onder erfgoed verstaan. Vervolgens wordt geïnventariseerd wat wij in de gemeente aan erfgoed tegenkomen. Daarna worden kort de bovenlokale ontwikkelingen in de erfgoedsector geschetst en wordt een beeld gegeven van zorgen en aandachtspunten op het gebied van erfgoed binnen de gemeente Vianen. Aan de hand hiervan worden uitgangspunten geformuleerd voor een vernieuwende visie, uitmondend in een aantal concrete stappen aan het begin van het nieuwe beleidstraject. Aan het einde van de nota worden de opzet, bevindingen en aanbevelingen kort samengevat. In bijlage wordt verdere informatie over de totstandkoming van de nota gegeven. De rapportages van de gehouden interviews zijn bij deze nota aan de gemeente aangeboden.

II. STILSTAAN BIJ VIANEN

BEGRIPSBEPALING EN INTRODUCTIE

In dit hoofdstuk wordt allereerst uitgelegd wat wij onder erfgoed verstaan en welke aspecten ervan in deze nota aan de orde komen. Vervolgens wordt een traject geschetst om van een 'enge weg' tot een 'eigen weg' te komen, waarbij innovatief denken wordt gezien als sleutel voor een vitale gemeente, ook op het gebied van erfgoed.

Harddisk Een grote harde schijf met gigabestanden van wat mensen in de loop der tijd hebben geproduceerd aan bouwwerken en landschappen, aan kunstwerken en spulletjes, aan plaatjes en geschriften, maar ook van wat er nog over is aan mooie herinneringen aan wat er ooit is gebeurd en aan verhalen over minder fraaie dingen die mensen ooit hebben gedaan. Dat is in wezen wat wij 'cultureel erfgoed' noemen. De bestanden houden niet op bij vijftig jaar geleden - een arbitraire grens die in de monumentenzorg vaak wordt aangehouden -, maar ze worden steeds weer aangevuld, ook vandaag en morgen. Probleem is dat er op die harde schijf intussen zoveel staat dat wij geen overzicht meer hebben van wat wij hebben opgeslagen van alles wat wij bezitten en weten. En wat wij wel in beeld hebben belandt nogal eens in een map die wij alleen mogen inzien maar niet bewerken. Of wij wissen bestanden die wij op dit moment niet zo belangrijk vinden, maar waar wij achteraf grote spijt van krijgen, omdat wij ze zo goed hadden kunnen gebruiken om ermee verder te bouwen aan iets eigens. Erfgoed heeft alles te maken met ons eigen leven, onze identiteit en is bepalend voor het karakter van de plaats waar wij wonen.

Van monumenten naar ruimtelijk erfgoed Zo'n historisch flink geladen harddisk heeft ook de gemeente Vianen, waar deze erfgoednota over gaat. Bedoeling van de nota is niet om een uitdraai te maken van alle historische bestanden, maar om zoekopdrachten te formuleren en te kunnen selecteren waar wij de komende tijd mee bezig willen zijn, zonder alles wat wij niet sorteren maar te wissen. In deze nota zoeken wij op 'ruimtelijk erfgoed', dat wij buiten aantreffen, zoals bouwwerken en landschappelijke structuren. Dan zien wij veel meer dan wanneer wij zoeken op 'monumenten' met een juridische status. Dan krijgen wij ook allerlei onderlinge relaties in beeld, de situatie en de omgeving waarvan het erfgoed deel uitmaakt. In deze nota wordt ook de link gelegd met wat wij onder de grond (archeologie) en binnenshuis (musea, archieven) vinden en met 'sites' (cultuur, natuur, toerisme) die niet op de 'startpagina' erfgoed staan.

Enge weg Je hebt een monument met ouderdomskwaaltjes en je wilt het weer gezond maken. Of, als het monument er nog goed bij staat, wil je het graag een cosmetische behandeling en een verjongingskuur geven om het vitaal te houden. Het is geen uitzondering dat zo'n behandelingstraject uitmondt in een ware lijdensweg. Met het juridische zorgstelsel dat wij voor monumenten kennen kom je al gauw in een enge wereld terecht, waarin het soms lijkt alsof je onder curatele staat en zelf niets meer te zeggen hebt, terwijl het financieel voor jezelf wel een flinke aderlating betekent.

Dit is het angstscenario dat bij veel mensen leeft als het om aanwijzen, restaureren of exploiteren van monumenten gaat. Het blokkeert het gevoel om trots te zijn op het eigen erfgoed en de wil om het tot monument te laten verklaren.

In de praktijk is het inderdaad nogal eens een enge weg die je moet gaan als je iets aan een monument wilt doen. Je moet goed opletten op allerlei gebods- en verbodsborden die je onderweg tegenkomt en er komen steeds weer nieuwe borden bij: 'Pas op, drempels' of 'Situatie gewijzigd'. Op deze monumentenroute heb je ook

nog met rijks- en gemeente-'politie' te maken die niet altijd overkomen als je beste vriend. Op de bureaucratische weg die je verplicht bent te volgen moet je ook vaak stilstaan, je hoort er regelmatig filemeldingen met lange wachttijden. Of de weg wordt zelfs geblokkeerd, je wordt omgeleid of je moet zelf maar een uitweg zien te vinden om je einddoel te bereiken.

Dan maar niets laten doen aan al die kwaaltjes, niets ondernemen om het monument vitaal te houden, het aftakelingsproces maar z'n gang laten gaan, of het monument misschien zelfs een actieve dood laten sterven?

Eigen weg De gemeente zal zo'n angstscenario niet ambiëren voor een vernieuwend monumentenbeleid. Daarom is deze erfgoednota geschreven, bedoeld om erfgoed beter te leren kennen, waardoor wij het gaan beschouwen als iets eigens, een stukje van ons zelf dat wij graag willen verzorgen, willen tonen en waarover wij graag de mooie verhalen, maar ook de 'soaps' willen vertellen. Met het angstscenario in ons achterhoofd is het nodig om positieve lijnen uit te zetten. Liever zouden wij niet meer willen spreken over het 'enge' begrip monument, maar over (ruimtelijk) erfgoed, of het (juridisch) beschermd of onbeschermd is. Erfgoedinnovatie zou je het kunnen noemen. Innovatie is in het bedrijfsleven een vanzelfsprekend criterium om vitaal te blijven. In de erfgoedsector waar traditionalisme nogal eens hoogtij viert, kom je nog weinig innovatieve concepten tegen. Intussen wordt op rijksniveau via het traject Modernisering Monumentenzorg (MoMo) wel gepoogd vernieuwende lijnen uit te zetten, waarmee het Rijk opnieuw zijn positie wil bepalen. Ook op welstandsgebied, dat nauwe raakvlakken heeft met ruimtelijk erfgoed, worden nieuwe lijnen richting ruimtelijke vormgeving ontwikkeld. In die geest kunnen nu ook op gemeenteschaal en gemeentebreed vernieuwende lijnen worden uitgezet die afwijken van een klassiek angstscenario met een gemeentelijke monumentenlijst. Bij een rijksoverheid die zich meer zal gaan terugtrekken is het als gemeente ook harder nodig een eigen visie vast te stellen voor advisering en voor stimulering van erfgoedbewustwording, en de regie in eigen hand te nemen. Het past bij de gemeente Vianen om dat te doen via een EIGEN WEG, een weg die voert langs zorg, belevenissen en proeftuinen.

III. ERFGOED ONDERWEG

INVENTARISATIE ERFGOED IN VIANEN

In dit hoofdstuk wordt een beeld geschetst van het erfgoed dat wij in de gemeente Vianen aantreffen en ervaren.

Gordels en stromen Wanneer wij in een paar woorden de gemeente Vianen als historische plek moeten aanduiden zullen wij eerder uitkomen bij ‘land van gordels en stromen’ dan bij ‘middeleeuwse stad’, alhoewel dat laatste historisch gezien vanzelfsprekend veel aandacht trekt en vraagt. Maar gordels en stromen bepaalden al lang voor de middeleeuwen het beeld van het woongebied dat nu gemeente Vianen heet, met vier kernen en een groot buitengebied, zelfs al voor de tijd die onderwerp is van archeologisch onderzoek, voordat er sprake was van menselijke bewoning.

Onder ons Het karakter van de gemeente Vianen werd al geologisch gevormd. Dat geldt voor elke gemeente, zou je kunnen zeggen, maar de geologische meandergordels en stroomruggen in de gemeente Vianen zijn zo markant, dat ze zich zelfs zouden lenen als ondergrond voor een toeristische kaart. In een tijd dat wij de historische gelaagdheid van gebouwen en landschappen zijn gaan waarderen kan Vianen zich profileren met lijnen in het landschap, te beginnen met de meandergordels van Lek, Vuylkop, Autena/Middelkoop, Hagestein, Tienhoven/Kortenhoeven, Zijderveld, Schoonrewoerd en Gorkum-Arkel.

Non-stop Zo onbekend als deze oudste historische lagen van Vianen voor de meeste mensen misschien ook zijn, zo bekend is de jongste stroomlaag, met lijnen van autowegen en hun ‘non-stop’ verkeerstromen naar noord, oost, zuid en west Nederland, met Knooppunt Everdingen als spin in het web, van de lucht uit gezien een waar kunstwerk. Overeenkomsten zijn er zelfs tussen de oudste natuurlijke waterstromen die steeds de weg van de minste weerstand zochten en de verstopte verkeersstromen van nu die alsmaar sluipverkeer uitlokken.

Kruispunten Tussen deze twee uiterste lagen is er veel gebeurd in Vianen. Water werd al vanaf de middeleeuwen gemanipuleerd en nieuwe waterwegen zoals het Zederikkanaal en het Merwedekanaal werden gegraven voor betere transportverbindingen. Samen met de Lek zorgden ze ervoor dat Vianen op een kruispunt van waterwegen kwam te liggen. Met twee recreatieplassen die werden gegraven voor de aanleg van de A 27, die samen met de A2 van Vianen te land een kruispunt van nationale verkeerswegen maakte. Als voorloper van de A2 liep de ‘Koninklijke weg’ van Amsterdam naar Parijs via de Voorstraat, dwars door Vianen. De passanten werden toen uitgelokt stil te staan IN Vianen.

Kastelen als netwerken De gemeente onderscheidt zich ook door een ‘kastelenlinie’. De bouw van kastelen in Vianen en bij Hagestein/Everdingen (De Bol, Batestein, Everstein, Hagestein I en II) had alles te maken met een strategische ligging in het verkeersnetwerk van die tijd en met een sterk politiek en economisch netwerk van de kasteelheren die - in goede tijden - zorgden voor economische en culturele vitaliteit, maar ook voor de nodige spanning. Ook al zijn de kastelen als landmark uit het landschap verdwenen, ze blijven als markante historische netwerklaag bestaan, zowel door de archeologisch sporen die wij hebben gevonden of nog zullen vinden, als door de netwerkpersonages die in beeld en geschrift aan ons zijn overgeleverd. De gemeente kan vol trots dit karakteristieke kastelennetwerk blijven oproepen en tot leven wekken. Dat Vianen eens Vrijstad was, een ‘vogelvrij’ gebied tussen Utrecht en Holland, maakt de kasteel- en stadsgeschiedenis nog markanter.

Bedrijven als kastelen Moeten wij door een erfgoedbril de bedrijvengordel die hier na de Tweede Wereldoorlog eveneens om strategische redenen is ontstaan dan zien als een stoorzender of eerder als een vrije vertaling van machtige kastelen in dynamische bedrijven met wereldwijde netwerken? Vanuit erfgoedbeleid gaan wij graag op zoek naar de historie en het karakteristieke van kastelen en buitens. Als wij niet denken in termen van beschermd erfgoed zal het ook interessant zijn in Vianen de karakteristiek van de bedrijfsgebouwen in kaart te brengen, van de oudste bakstenen fabriekshallen met halfronde daken, via de 'gouden' bedrijfspaleizen en honingraat gebouwen tot bastions met retro-aspiraties. Samen vertellen ze - met Staalbouw Vianen als 'senior' - de ontwikkelingen in de jonge economische gordel die hier zo'n impact heeft gehad.

Strijden met water Een watergordel van landelijke en internationale betekenis is de Nieuwe Hollandse Waterlinie, waarvan de Diefdijk en Fort Everdingen precies op de provinciegrens van Utrecht met Gelderland en de gemeentegrens van Vianen met Culemborg liggen. Deze door de mens geregisseerde watergordel strekt zich uit van de Biesbosch tot Pampus. Hier nam Defensie de rol van kasteelheer over en bouwde in de 19^e eeuw torenforten (met ophaalbruggen!), als regiekamers om met water de vijand te weren. Bij Hagestein bedient het rond 1960 aangelegde indrukwekkende stuwcomplex met open en gesloten vizieren als een burcht de waterkraan van Nederland.

Aan de dijk Vianen wordt ook gekenmerkt door lijnen van dijken en kades en vooral ook door het leven er langs. De Lekdijk vormt een fraaie verbinding van Fort Everdingen met Vianen, waar men volop water en een rijke flora en fauna met allerlei soorten watervogels kan beleven in afwisseling met historisch belangwekkende boerennederzettingen en een verdwenen 'goed' van Jan van Arkel.

Spoelstoep en hooiberg De gemeente kan zich eveneens profileren met een gordel van agrarisch erfgoed, dat met de Lekdijk, Diefdijk, Zijderveldselaan en Achterkade als een hoefijzer het agrarisch binnenland omsluit. Vooral aan de Zijderveldse kant zien wij markante agrarische ensembles van boerderijen, stallen, hoge schuren, in hoogte verstelbare hooibergen, hokken en spoelstoepen, waar de ontwikkeling in de bedrijfsvoering tot op de dag van vandaag duidelijk is af te lezen. Het lijnenspel van sloten en weteringen en het ritme van de tientallen toegangshekken tot een leeg slagenlandschap als resultaat van veenontginningen maken duidelijk dat hier Het Groene Hart begint. Opmerkelijk is de griendcultuur aan de Groenekade (Bolgerijen) - deels nog in bedrijf, deels verwilderd - die natuur met cultuur verbindt, agrarisch met ambachtelijk erfgoed.

Grenzen In staatkundige zin onderscheidt de gemeente zich door het samenkomen van drie provinciegrenzen, met de Diefdijk en de Achterkade als markante grenslijnen met de provincies Gelderland en Zuid-Holland. Als enige gemeente in de provincie Utrecht ten zuiden van de Lek neemt de gemeente Vianen geografisch een bijzondere positie in. De oude raadhuisen in Hagestein en in het buitengebied aan de weg van Everdingen naar Zijderveld houden gemeentegeschiedenis zichtbaar binnen vervallen gemeentegrenzen.

Stroomruggen en nederzettingen Stromen en stroomruggen waren in belangrijke mate bepalend voor het ontstaan van de karakteristieke nederzettingen met interessante structuren die wij nu aantreffen: Zijderveld als een Hollands agrarisch dorp met bruggetjes en boerderijen. Hagestein door zijn magie van relicten en verhalen van de verdwenen stad, verdwenen kastelen en - met tot woning herbestemd raadhuis en brandweerkazerne - de oude gemeente Hagestein. Everdingen met zijn eveneens oude geschiedenis met zijn twee kerken als dijkdorp langs de Lek met een geheel eigen karakter. Vianen als aangelegde middeleeuwse stad op van de rivier gewonnen land, opmerkelijk dicht bij de verdwenen stad Hagestein.

Stad van stijlen en smaken Als wij dan uiteindelijk stilstaan bij Vianen zelf zien wij dat de oude stad allerm minst stil stond en stilstaat. Het zijn ook hier de structuur, het wegenpatroon en de verkaveling die samen het lijnenspel vormen dat zo typerend is voor de gemeente. Alhoewel de aandacht uiteraard wordt getrokken door parels als de Lekpoort, het Stadhuis, de Grote Kerk en de Katholieke Kerk (zonder grote toren), zijn het juist de diverse historische lagen van woonhuizen, gevat in een eigen maat en ritme en een rechtlijnig stratenplan, die het vitale karakter van Vianen bepalen. Het Vianen dat wij na tijden van bloei en verval nu aantreffen is geen 'Heusden' of Anton Pieckstadje, maar een levendig conglomeraat van historische, historiserende en eigentijdse stijlen en smaken. Een samenspel van oud, neo en nieuw. Samen geven ze een boeiend beeld van goede en slechte tijden, van gevoel voor stijl afgewisseld met de smaak, eigen aan het dagelijks leven. Na het waardevolle pionierswerk van BV Vrijstad Vianen in een situatie van ernstig verval en dreigende sloop, markeert het huidige restauratie- en nieuwbouwproject van het stadhuis de tegenwoordige tijd waarin met eigentijdse architectuur als nieuwe historische laag krachtig het verleden met het heden wordt verbonden.

Eigenaardigheden niet vreemd Misschien is het juist de mix van monumenten met eigenaardigheden en 'stoorzenders' die Vianen als stad zo boeiend maakt en spontaan het reilen en zeilen in goede en slechte tijden vertelt. Zoals een eenzame betonnen watertoren uit 1909 als relict van het oudste bedrijventerrein van Vianen op de plek waar ooit één van de fraaiste kastelen van Nederland stond en die onbewust en bescheiden verwijst naar de veel machtigere Saint-Poltoren van het verdwenen Kasteel Batestein. Of het Hofplein dat met de eind 19e eeuwse en 20e eeuwse woningen spontaan 'in situ' een openluchtmuseum is geworden van historiserende en moderne huizenrijtjes en twee-onder-één-kapwoningen. De hoge driebeukige Katholieke Kerk die ook zonder centrale toren dominant is en die aan de westkant in klare taal een eind 19e eeuwse dimensie toevoegt aan de middeleeuwse stad. Met als tegenpool 'Huize Woudenberg', rond 1970 gebouwd in klassieke 18e eeuwse stijl, met een authentiek 18^e eeuws plafond en waarvoor een molenbiotop met molenromp werd weggepoetst. Als een attractie van Pretpark Nederland zijn hier de kasteelheerambities van een machtige ondernemer uit de 20^e eeuw verwezenlijkt. Wij 'missen' daarbij wel zijn ooit gedroomde zichtlijn op de statige villa, gedacht vanuit een boulevardvisie, die met ingrijpende sloop gepaard ging, zoals wij die ook bij grote steden in die tijd aantreffen. In Vianen heeft de boulevardgedachte wel elders (omgeving Weesdijk) zijn sporen achtergelaten. Merkwaardig zijn ook de meer mysterieuze dan mystieke plek van 'Het Klooster' waar nooit een klooster heeft gestaan en een nieuwe brug met nieuwe entree tot de stad waar nooit eerder in de geschiedenis een stadstoegang was. In enigszins historiserende stijl wil ze camoufleren dat hier een nieuwe laag aan de geschiedenis werd toegevoegd.

Stad van vier kanten Vianen is een stad om van vier kanten te bekijken. Elke kant is zowel naar binnen als naar buiten gekeerd en heeft een eigen aanzien. De noordkant is gericht op het Utrechtse, waar wij nog de 'Route Impériale' van Amsterdam naar Parijs bespeuren, maar ook de Lek met 'de Brug bij Vianen' en de A2 en A 27, inclusief hun live 'soundscape'. Met de historische Lekpoort als centrale entree tot de binnenstad, met dijken en oude stadsmuren en met een betonnen watertoren in een wat verweesd gebied als relict van het half 'buitengaats' gelegen Kasteel Batestein.

De zuidkant met de overgebleven stadsmuren en daarachter historische en historiserende woonhuizen, met de Grote Kerk als baken in het midden. De verdwenen stadspoort legt de link naar de A2 en 20^e eeuwse uitbreidingen temidden van de grondsporen van het oudste kasteel op de Bol, met aan de rand de middeleeuwse embryonale agrarische nederzetting Helsdingen.

Aan de westkant vormt de Hofpoort de verbinding met de rivierdijken en het verdwenen lusthof - nu speelkasteel - Ameliastein. Hier kunnen wij aan de hand van het stadssilhouet de canon van de stad Vianen verbeelden: Hofpoort, Watertoren, Lekpoort, katholieke hallenkerk Maria ten Hemelopneming, Grote Kerk, 'Huis aan de Vecht', stadsmuur, huizenrijen, achtertuintjes, dubbele gracht en groen.

De oostkant tenslotte heeft een 20^e eeuwse gezicht dat op eigentijdse wijze de structuur van de middeleeuwse stad fixeert, zij het met nieuwe toegangen en nieuwe toegangsbruggen aan de Korte Kerkstraat en de Spekdam, waar geen historische stadspoorten waren. De stad opent zich hier richting Hagestein, Everdingen en Zijderveld. Vianen richt zich hier op het Merwedekanaal met zijn bruggen, de 'Oud-Hollandse' sluiswachterhuisjes, op de bedrijvengordel en de A27. Hier ontwaren wij ook de contouren van de in carrévorm gebouwde flats van Vijheerenlanden als een 20e eeuwse pendant van de in de middeleeuwen planmatig aangelegde stad Vianen en waarvan wij intussen de stedenbouwkundige betekenis vanuit cultuurhistorische optiek niet mogen onderschatten.

Torenfort geeft zich prijs Bij Fort Everdingen is het nog heel even wachten tot de poorten opengaan en wij het torenfort met hoofd- en bijgebouwen van binnen kunnen beleven. Als het fort zich aan de openbaarheid prijsgeeft zal duidelijk worden dat de gemeente niet alleen een 'machtige' kastelengeschiedenis heeft, maar ook een imposant fort - één van de markantste schakels van de Nieuwe Hollandse Waterlinie - dat samen met Fort Honswijk en de Lek kon zorgen voor een hermetische afsluiting van de regio. Met een ronde bomvrije toren, grachten, aarden wallen met bastions, bomvrije gebouwen, betonnen schuilplaatsen en loodsen, sluizen en kanalen. Hier verbleven in 1880 tien officieren en 359 manschappen. Met een zee aan ruimtes, zoals afzonderlijke verblijven voor manschappen, onderofficieren en officieren, magazijnen, zespersoons privaten, keukens, bakkerij, strafkamer, apotheek, ziekenzaal en een ruimte voor de wasvrouw. Wij treffen er ook sporen aan uit de Eerste en Tweede Wereldoorlog. De ligging exact op de gemeente- en provinciegrens en de strategische betekenis van het fort in de 19^e en 20^e eeuw nodigen in de 21^e eeuw uit tot vereende kracht om het fort en zijn omgeving een vitale nieuwe levensfase te gunnen en tegelijkertijd te laten vertellen over al zijn geschiedenislagen, over de tijd dat Fort Everdingen een gesloten boek was.

Onder de grond Ook de bodem van de gemeente Vianen beschikt over een rijk 'gesloten' archief met tal van sporen van rijke en arme mensen, van wat zij hebben gedaan en achtergelaten en waarvan steeds weer wat aan de openbaarheid wordt prijsgegeven. Zo is met de recente opgravingen op het kasteelterrein van Batestein de bodem 'verhoord' kunnen worden en is inzicht verkregen in wat zich hier vroeger heeft afgespeeld. Wat wij vervolgens kunnen gebruiken om het verhaal van een machtig verleden te koppelen aan een spannend toekomstscenario.

Groen als erfgoed Niet alleen cultuur, ook natuur kent beschermde monumenten en onbeschermde natuur van alledag. Veel van wat wij natuurhistorie noemen is door mensen gemanipuleerd, is dus ook cultuurhistorie. Bij het erfgoed van Vianen zit ook een rijkdom aan groen erfgoed, landschappen en lijnen in het landschap, zoals de veenontginningsgebieden, het slagen- of poldersysteem landschap, de griendcultuur, maar ook biotopen zoals langs de Lek en bij Fort Everdingen met zijn Verboden Kringen. In Bolgerijen zien wij de veenontginnings- en griendcultuur nog in bedrijf.

Begraaven Begraafplaatsen in de kerkdorpen zijn oorden van rust waar de geschiedenis van mensen in beeld blijft. In de Grote Kerk van Vianen houden het altaar en praalgraf van de Van Brederodes met skeletten en 'ongedierte' van marmer het kasteelleven op wel zeer markante wijze levend. Op de begraafplaats aan de Sparrendreef ontmoeten verschillende religies elkaar. Daar vinden wij een Joodse begraafplaats, een katholiek deel met het immense grafmonument van bouwpastoor

Geerdink en een algemeen deel met het grafmonument van de grote waterstaatsman Jan Blanken. Ook op de begraafplaatsen van de kerkdorpen kunnen wij herinneringen aan grote en kleine dorpsbewoners ophalen.

In de kerk De kerkinterieurs geven een beeld van het religieus leven door de eeuwen heen, van de ware levensgeschiedenis van kerkgemeenschappen. Niet alleen de Grote Kerk, de Katholieke Kerk, de voormalige synagoge en de schuilkerk van Vianen. Ook in het tot woonhuis omgedoopte oude kappelletje in Helsdingen en in de kerken van Hagestein, Everdingen en Zijderveld vinden wij de levensgeschiedenis van de eigen bevolking terug. In de kerken ontdekken wij niet alleen schatten als kerkmeubilair, kerkelijk zilver en orgels, ook herinneringen aan wat mensen hier in de loop der eeuwen collectief of individueel hebben ondernomen.

Bij mensen thuis Bij erfgoed denken wij vaak aan gebouwen, instanties als musea en archieven, maar een schat aan historische informatie en erfgoed is ook opgeslagen bij mensen thuis, dat wij niet bestempelen als 'ruimtelijk erfgoed' maar wat er vaak wel relatie mee heeft. Dat kan zijn in historische of in nieuwe huizen. Verborgene schatten, groot of klein, die weer gaan leven als mensen ze zelf tonen en er zelf over vertellen. De ingerichte woningen zelf zijn bij uitstek kijkdozen van het dagelijks leven.

Atlas In en buiten Vianen is er in musea, archieven en depots een kostbare schat aan afbeeldingen en documenten die samen het historisch bouwen en leven in Vianen registreren en Vianen een rijk gevulde historische atlas verschaffen. Ook tal van oude en nieuwe, grote en kleine publicaties over Vianen registreren aspecten van de historie, zoals '*Vianen, dialoog met de historie*' van het Stedelijk Museum Vianen en *De Vijheerenlanden met Asperen, Heukelum en Spijk* door Catharina van Groningen in de serie *De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst*, maar ook *De archeologische verwachting- en beleidsadvieskaart van de gemeente Vianen* die de Raad in 2007 heeft vastgesteld. In Vianen kennen wij de gemeentelijke collectie en de collectie van de Historische Vereniging van Vianen. Dat zijn ook de bestanden waar wij historische figuren tegenkomen als de Heren van Brederode van Kasteel Batestein, Inspecteur-Generaal Jan Blanken en romanschrijfster - echtgenote van de Viaanse PTT directeur - Ina Boudier Bakker. En tal van documenten van en over anonieme mensen geven een kijk op de 'man-bij-hond-historie'.

Paard, boot en wagen Ook evenementen hebben hier gezorgd voor boeiend erfgoed. Als wij de grote evenementen bekijken ontdekken wij een rode draad die echt bij Vianen past: onderweg zijn, met paard, boot of wagen. De Paardenmarkt - al sinds 1271 -, de Vijheerenlandentocht, de Oldtimerdag, de Truck- en Tractorpulling en de Nationale Sleepbootdagen, maar ook een kleinschalig project als De Brug passen in deze lijn.

Te voet en op de fiets Diverse wandel- en fietsroutes in de gemeente voeren door de afwisselende landschappen van de gemeente Vianen, langs grote en kleine parels van natuur en cultuur, van natuurhistorie en cultuurhistorie. Bevlogen gidsen vertellen tijdens stadswandelingen door het jaar heen en tijdens evenementen als Open Monumentendag 'het verhaal' van Vianen. Uitvoerig gedocumenteerd met wandelgidsen voor de natuurpaden rondom de verschillende kerkdorpen en '*Ik zag nooit schooner plek Als Vianen aan de Lek*' voor de oude stad.

Cultuur verbindt Tal van culturele activiteiten leggen direct of indirect als inspiratiebron verbanden met cultuurhistorie en erfgoed. Dat geldt voor evenementen als de Paardenmarkt, maar ook voor activiteiten als van het Stedelijk Museum Vianen, de Grote Kerk en de Historische Vereniging. Met als nieuw hoogtepunt de coproductie van diverse culturele verenigingen: *De Brug*, een theatrale reis door de geschiedenis. Culturele activiteiten brengen erfgoed weer tot

leven, voegen er iets nieuws aan toe... en worden vervolgens zelf historie en erfgoed.

IV. OP WEG MET ERFGOED

ONTWIKKELINGEN IN HET LAND

In dit hoofdstuk worden maatschappelijke ontwikkelingen en de visie- en programmajnen van rijk en provincie aangeduid, die de kaders en aanknopingspunten bevatten voor het gemeentelijk erfgoedbeleid.

Vitaal Door de mondialisering zien wij dat er meer aandacht komt voor het regionale en lokale karakter. Wat onderscheidt de ene plaats van de andere? Hoe kan aan het eigen karakter worden verder gebouwd? Bij dat verder bouwen wordt de historie, het verhaal van de plek en het erfgoed dat door vorige generaties aan ons is overgedragen steeds meer als inspiratiebron en uitgangspunt genomen. Dat heeft met identiteit te maken, maar ook met de beleveniswereld waarin wij leven en waarbij onze zintuigen via creatief bedachte concepten als maar worden geprikkeld met beelden, klanken, geuren en smaken.

Ook bij ons erfgoed gaat het niet alleen om de (fysieke) zorg, maar eveneens om het beleven, de verhalen achter het erfgoed. Dat beleven kan op veel manieren, met programma's ter lering en vermaak. Als de geschiedenis gaat leven komt er ook meer betekenis en meer draagvlak voor het behoud van ons erfgoed. Behoud wil overigens niet zeggen dat wij erfgoed maar moeten bevriezen. Het is onze opgave om bij de eigentijdse laag die wij automatisch - bewust of onbewust - toevoegen, de historische lagen die wij hebben geërfd te respecteren.

Dat vraagt niet alleen om kwaliteit van restauratieprocessen maar ook om kwaliteit van hedendaagse architectuur die liefst het modale en modieuze zou moeten overstijgen. Wat wij toevoegen moet niet gelijk zijn aan het verleden, maar zal met het verleden en met de omgeving een dialoog moeten aangaan. Historische gelaagdheid en ruimtelijke context zijn sleutelwoorden geworden bij ontwikkelingsplannen, waarbij tijd wordt verbonden met ruimte, geschiedenis met aardrijkskunde, cultuurhistorie met natuurhistorie en cultuur met natuur.

Per slot van rekening gaat het om een samenleving die niet alleen economische, maar ook ruimtelijk, sociale en culturele vitaliteit uitstraalt. Charles Landry, de auteur van *The Creative City* en *The Art of City Making*, noemt negen criteria aan de hand waarvan men kan vaststellen of een stad vitaal en levensvatbaar is: kritische massa, diversiteit, toegankelijkheid, veiligheid en zekerheid, identiteit en eigenheid, vernieuwend karakter, verwevenheid, concurrentiepositie en organisatievermogen. Deze criteria zijn van toepassing op zowel de economische als de sociale, ruimtelijke en culturele sector. Hij geeft ook aan dat een stad een harde en een zachte infrastructuur heeft, een skelet (het gebouwde) en een zenuwstelsel (het leven), het ene kan niet zonder het ander. In de monumentenzorg hebben wij ons lange tijd blind gestaard op het skelet. Uit de huidige ontwikkelingen mogen wij afleiden dat nu ook de 'zenuwen' - het leven en beleven - een rol gaan spelen.

Het zorgprogramma dat wij in deze hectische wereld moeten afwerken is immens te noemen. Ook bij de zorg voor ruimtelijk erfgoed worden wij daarmee geconfronteerd: het wassende water, het leefmilieu, de kwaliteit van de openbare ruimte, de veranderende bevolkingssamenstelling, de toenemende rijkdom aan levensstijlen, de groeiende behoefte aan veiligheid, de druk op het territorium door internationale concurrentie, de groeiende rijkdom, de behoefte aan meer individuele ruimte en de druk op het wegennet. Het zorgvuldig omgaan met erfgoed, als essentieel deel van onze identiteit, is ook zo'n programmaliijn.

De context Door al die ontwikkelingen verandert ook de kijk op erfgoed en de zorg die het nodig heeft. Wij raken meer geïnteresseerd in onze eigen geschiedenis en daardoor in ons erfgoed en in de verschillende historische lagen die samen het

erfgoed vormen dat wij nu aantreffen. Om het verhaal goed te kunnen vertellen is ook de omgeving, de context belangrijk geworden. Wij gaan van een objectgerichte benadering, waarbij monumenten geïsoleerd worden bekeken, naar een omgevingsgerichte benadering, waarbij ruimtelijk erfgoed wordt beschouwd als vanzelfsprekende component van ruimtelijke ontwikkeling. Wij hebben niet alleen aandacht voor onze grote schatten, onze kroonjuwelen, ook voor kleine schatten als producten van het leven van alledag, de volkscultuur. Tegelijkertijd neemt onze kennis van historie zodanig af dat deze met canons moet worden opgevijzeld. De boodschap is nu ook om het culturele vermogen van architectuur, stedenbouw, monumentenzorg, archeologie en landschapsarchitectuur krachtiger in te zetten met het oog op 'Mooi Nederland'.

Nieuwe rijksweg Al die ontwikkelingen brengen met zich mee dat het monumentenstelsel voor rijksmonumenten met een Monumentenwet uit 1988 niet meer aansluit bij de nieuwe koers die wij moeten afleggen. Het zal het Rijk ook te veel geld gaan kosten om de huidige lijn door te rekken. Het Brm vervangt inmiddels het Brrm en Brom, maar biedt onder andere door de problemen met restauratieachterstand en een instroom van naoorlogse monumenten niet voldoende soelaas. De rijksadviespraktijk is al aangepast en beperkt zich voornamelijk tot reconstructies, sloop en herbestemming. De rest moet de gemeente doen. Maar het zijn nog maar lapmiddelen. Daarom is de minister en zijn Rijksdienst Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, RACM, op zoek naar nieuwe wegen voor modernisering van de rijksmonumentenzorg, MoMo genoemd. Dat zal leiden tot een vernieuwd stelsel. Het Rijk zal daarbij de verantwoordelijkheid voor erfgoed wellicht nog meer bij de eigenaren en gemeenten neerleggen.

Provinciale weg De provincies kennen vaak programma's van vier jaar voor stimulering en ondersteuning van erfgoedzaken. Het huidige programma van de Provincie Utrecht loopt tot en met 2008. Hoe het programma er vanaf 2009 uit gaat zien is nog niet bekend. Aangenomen mag worden dat daarbij uitgegaan wordt van een actuele visie, dat het ook voor de gemeente Vianen mogelijkheden voor adequate ondersteuning biedt bij het uitzetten van nieuwe lijnen, zeker bij een terugtrekkende rijksoverheid. De Cultuurhistorische hoofdstructuur CHS van de Provincie Utrecht is beschreven in de cultuurhistorische atlas Tastbare Tijd. Dit document brengt de waardevolle structuren in deze provincie in kaart, maar vraagt naar detaillering op lokaal niveau en om toevoeging van een waarderingsstelsel. In de visie komt Vianen niet al te expliciet naar voren, ook niet bij de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Wellicht heeft dat te maken met de nog recente aansluiting bij de Provincie Utrecht. Het vraagt extra alertheid van de gemeente. Dat geldt ook voor de diensten van provinciale organisaties als het Steunpunt archeologie en monumenten Utrecht STAMU (zorg) en Landschap Erfgoed Utrecht (beleving).

V. WERK AAN DE ERFGOEDWEG

AANDACHTSPUNTEN VOOR VIANEN

In dit hoofdstuk wordt beschreven wat er aan zorgen en aandachtspunten met betrekking tot ruimtelijk erfgoed in de gemeente Vianen wordt waargenomen. Wat zou er naast de huidige reguliere taken moeten gebeuren om het erfgoed extra zorg te geven en optimaal te beleven?

De fysieke zorg

Inspectie In 2007 heeft de Ergoedinspectie / Monumenten het inspectierapport 'Instandhouding rijksmonumenten Gemeente Vianen' uitgebracht over de zorg voor de ongeveer 180 rijksmonumenten die Vianen heeft. Hierin wordt een kenschets van de gemeente gegeven, wordt gerapporteerd over de bevindingen en worden aanbevelingen gedaan. De gemeente scoort redelijk waar het er om gaat of het bestand aan monumenten zorgvuldig in stand wordt gehouden en of het proces zorgvuldig en doelmatig gebeurt. Als het gaat over de vraag of de zorg voor de monumenten is verzekerd, zijn de resultaten volgens de inspectie onvoldoende. De gemeente pakt haar bestuurlijk verantwoordelijkheid tot het begeleiden van restauraties en verbouwingen onvoldoende op. Het toezicht op de uitvoering van de werkzaamheden vindt te weinig en niet altijd deskundig plaats. De aanvragen zijn niet altijd voorzien van een cultuur- of bouwhistorisch onderzoek. Toch concludeert de inspectie dat de beschermde waarden van de rijksmonumenten in Vianen op redelijke wijze zijn behouden. Beleidsmatig ontbreekt het echter aan activiteit. De inspectie adviseert informatie aan de inwoners te verstrekken over monumentenzorg en het draagvlak te verbreden met publicaties en andere publieksgerichte activiteiten.

Uit de conclusies van de inspectie kunnen diverse verbeterpunten worden gedestilleerd. De interviews voor deze erfgoednota met het veld bevestigen dit.

Archeologisch op de kaart Met de in 2007 door de Raad vastgestelde Archeologische Verwachtings- en Beleidskaart (ABK) onderscheidt de gemeente zich landelijk in alleszins positieve zin, zelfs ten opzichte van grote gemeenten. Binnen de regio is Vianen de eerste gemeente met een ABK. De kaart geeft een duidelijk beeld van de archeologische ondergrond en is een goed voorbeeld van het classificeren van historische waarden als instrumentarium bij het ontwikkelen van ruimtelijke plannen.

Erfgoed en advisering De gemeente kent de Commissie Monumenten en Binnenstad, die adviseert over het beleid ten aanzien van rijksmonumenten voor de gehele gemeente en bouwvergunningen voor de binnenstad als beschermd stadsgezicht. Door de diverse ontwikkelingen in de erfgoedsector en de ruimtelijke ordening, zowel lokaal als landelijk, wordt de behoefte aan herijking van de adviesstructuur en samenstelling van de adviescommissie steeds groter. Aan de ene kant vereist de Monumentenwet en daaruit voortkomende regelgeving een adequate bouwhistorische kennis en advisering. Anderzijds wordt vanuit de nieuwe contextuele benadering een bredere visie gevraagd, die sterker gerelateerd is aan ruimtelijke ontwikkelingen.

Zoals uit het interview naar voren kwam, verkeert de Commissie Monumenten en Binnenstad thans in een periode van onzekerheid, in afwachting van de aangekondigde actualisering. De input van lokale kennis is thans onvoldoende. Wij constateren dat de monumentencommissie een grote inzet en betrokkenheid heeft en zich ook verantwoordelijk voelt voor erfgoed, dat buiten haar aandachtsgebied

ligt. Tegelijkertijd heeft de commissie te kampen met een overvolle agenda voor het beoordelen van bouwplannen en monumentenvergunningen in verschillende stadia. Aan de hand van bijgestelde behandelingsprocedures zal hier - in het belang van eigenaren en plannenmakers - zeker tijdwinst en meer efficiency te behalen zijn. Ook een quickscan bij nieuwe plannen, meer ruimte voor observatie ter plaatse en grotere inbreng van (lokale) cultuurhistorische aspecten ('het verhaal') leiden tot meer efficiency en een meer op de aanvraag afgestemde behandeling, resulterend in hogere ruimtelijke kwaliteit.

De advisering over bouwvergunningen (welstand) ligt, zoals gezegd, voor de binnenstad bij de monumentencommissie, daarbuiten bij de welstandscommissie. Bouwplannen voor niet beschermd ruimtelijk erfgoed worden niet beoordeeld aan de hand van expliciete erfgoedcriteria. Een nieuwe adviesstructuur zal daarin moeten voorzien en het liefst 'erfgoeddekkend' moeten zijn. Ook advisering over ruimtelijke plannen in het buitengebied waar cultuurhistorische waarden (waaronder archeologie) aan de orde zijn zal op erfgoedaspecten bezien moeten worden. Het agrarisch erfgoed zal daarbij extra aandacht moeten krijgen. Met een terugtrekkende rijksoverheid zal advisering meer dan voorheen nodig zijn, zowel ten aanzien van visieontwikkeling als van concrete plannen.

Brrm Brom Brim De gemeente Vianen was in het vorige subsidiestelsel van het Rijk met het Brrm en Brom voor restauratie en onderhoud van rijksmonumenten een zogenaamde Grup gemeente, die vanwege het grote aantal monumenten zelf via het Gemeentelijk Restauratie Uitvoeringsprogramma de rijkssubsidies voor restauraties verdeelde. Hierdoor was er al jaren sprake van een ruimere ambtelijke ondersteuning dan in niet-Grup gemeenten, die konden terugvallen op diensten van het Monumentenhuis, dat door het Rijk per provincie in het leven werd geroepen. Met het in 2006 ingevoerde Brim (Besluit Rijksregeling Instandhouding Monumenten) heeft de gemeente zelf weinig bemoeienis. Hier is een rechtstreekse lijn van de monumenteigenaar met het Rijk. Het Grup is komen te vervallen, het uitvoeringsprogramma loopt echter nog door tot 2011. De gemeente heeft vooral te maken met de (gewijzigde) adviespraktijk, waarbij het Rijk zich algemeen beperkt tot advisering bij reconstructies, sloop en herbestemming. De wijziging wordt waarschijnlijk in januari 2009 officieel van kracht, maar is in informele zin al ingevoerd. Dit leidt tot een hogere werkdruk bij de gemeente. Zorgpunt bij de ambtelijke ondersteuning is de wat snelle wisseling van de ambtelijke wacht in de afgelopen jaren in combinatie met het ontbreken van een actueel vastgesteld beleidskader. Dat geldt zowel op ontwikkelings- als uitvoeringsniveau. Continuïteit en kwaliteit lopen hierdoor gevaar. Essentieel is dat de handvatten voor ontwikkeling en uitvoering van erfgoedbeleid goed zijn verankerd in door het gemeentebestuur vastgestelde documenten.

Geen gemeentelijke monumenten Alhoewel in de gemeentelijke verordening de aanzet is gegeven voor een gemeentelijke monumentenlijst, is het niet zover gekomen. Algemeen wordt, ook in de interviews, aangegeven dat de klassieke opzet met gemeentelijke monumenten de beste bescherming biedt. Toch moeten wij hierbij kanttekeningen plaatsen. Het aanwijzen van meer juridische beschermd erfgoed is nog geen garantie voor het tot stand brengen van meer ruimtelijke kwaliteit. In een tijd dat ook op rijksniveau historische gelaagdheid, context en ruimtelijke structuren als uitgangspunt worden genomen en verankering van historische waarden in de ruimtelijke ordening wordt voorgestaan ligt de stap naar 'gemeentelijke monumenten' niet voor de hand. In relatieve zin heeft Vianen buiten de stad veel rijksmonumenten, ook monumenten die in andere gemeenten wellicht 'gemeentelijke monument' zouden zijn. Wij treffen hier geen alarmerende situatie aan die duidt op desinteresse van de gemeente voor monumenten. Het zal er eerder om gaan, aansluitend bij actuele opvattingen, een erfgoedbrede weg in te slaan waar niet de obstakels afschrikken, maar de eigen trots op en

verantwoordelijkheid voor het erfgoed worden geprikkeld om meer ruimtelijke kwaliteit te bereiken.

Verzuilde zorg De zorg voor monumenten is in Nederland nogal verzuild. Het Rijk bekommert zich alleen om rijksmonumenten aan de hand van een eigen niet meer adequate regelgeving. Deze is nu aanleiding voor de minister om te komen tot modernisering van de monumentenzorg. Provincies hebben elk hun eigen monumentenbeleid met uiteenlopende ondersteuningspakketten en vaak programma's die vier jaar lopen. Sommige provincies kennen zelfs provinciale monumenten. Alhoewel veel gemeenten een vergelijkbaar pakket hebben van gemeentelijke monumentenverordening, gemeentelijke monumentenlijst en gemeentelijke subsidieverordening, verschilt de aandacht, benadering en selectie per gemeente aanzienlijk. Zoals eerder gezegd heeft algemeen de categorie niet-beschermd monumenten geen aandacht. Vaak wordt er ook de titel 'monument' niet aangegeven, omdat 'monument' in wezen een juridische aanduiding is geworden. Hoe vaak wordt niet gezegd 'dit is geen monument' als excuus om bij ontwikkelingsplannen erfgoedwaarden ter zijde te schuiven.

Wat is wijs voor een gemeente als Vianen nu er nieuwe beleidslijnen uitgezet gaan worden, terwijl niet kan worden teruggevallen op een actueel model en een totaalpakket dat recht doet aan de huidige inzichten over erfgoed, beschermd of onbeschermd? Moeten wij eigenlijk niet naar een nieuw landelijk totaalsysteem, een soort erfgoedlabel, met categorieën waar je heel zuinig tot minder zuinig op moet zijn? Kan dat zonder al die (ook negatieve) energievretende juridische procedures die nu eigen zijn aan het aanwijzen van gemeentelijke monumenten en een alles-of-niets spelletje zijn geworden, waarvan niet-beschermd erfgoed vaak de dupe wordt? Kan die energie niet beter gestoken worden in het stimuleren van projecten die leiden tot een kwaliteit die het modale en modieuze overstijgen? En in meer sturing van kwaliteit op historisch en strategisch belangrijke plekken? Het zijn cruciale aandachtspunten voor de gemeente Vianen bij de actualisering van het erfgoedbeleid.

In plaats van een gemeentelijke monumentenlijn voor te stellen willen wij hier aandacht vragen voor een ruimtelijke erfgoedkaart, waarop inzichtelijk de waarderingen, van zeer hoog tot laag, worden vastgelegd. Zo'n erfgoedkaart ligt in het verlengde van de voor Vianen vorig jaar vastgestelde archeologische kaart ABK. Bij de landelijke lijnen die zich nu aftekenen voor verankering van het erfgoed in de ruimtelijke ordening (ontwikkeling, handhaving, sloop) zal zo'n helder communicerende kaart van wezenlijk belang zijn. De bestemmingsplannen en structuurvisies, die in de gemeente aan actualisering toe zijn, zijn de uitgesproken gelegenheid om de ruimtelijke erfgoedwaarden een duidelijke plaats te geven en te verankeren.

Vogelvrij erfgoed Misschien is het wel de grootste zorg dat niet-juridisch beschermd erfgoed in wezen vogelvrij is en niet gezien en behandeld wordt als erfgoed. Stel dat de gemeente tien of twintig gemeentelijke monumenten zou aanwijzen, wat doen wij dan met de rest? In het Nederlandse monumentenstelsel heeft niet-beschermd erfgoed nog geen plaats gekregen, ook al heeft het wel steeds meer aandacht. Voor de gemeente Vianen, die niet de 'ballast' van gemeentelijke monumenten met zich draagt liggen er de kans en uitdaging om niet alleen het beschermde, maar ook het niet-beschermd erfgoed op een erfgoedkaart in beeld te brengen en te waarderen aan de hand van op te stellen erfgoedcriteria. Hiermee kan de betekenis helder worden gecommuniceerd en kan worden aangegeven dat met dit erfgoed soepel en tegelijkertijd zorgvuldig wordt omgegaan.

Geen visie In algemene zin kan gesteld worden dat zelfs bij grote restauratieprojecten het verrichten van bouwhistorisch onderzoek en het formuleren van visies en uitgangspunten aan het begin van restauratieprocessen onvoldoende aandacht krijgen. Een goed begin bepaalt de kwaliteit van het restauratieproces. Een

goed vastgelegde visie levert ook de toetsingscriteria voor het verloop van het restauratieproces.

De provincie Van de subsidiemogelijkheden die de Provincie Utrecht thans heeft voor bouwhistorisch onderzoek wordt zo weinig gebruik gemaakt dat men overweegt deze op te heffen. Dat is jammer in een tijd dat wij zo'n onderzoek eerder als voorwaarde zouden willen stellen. Wij gaan er echter van uit dat de gemeente voor voorbeeldprojecten kan blijven aankloppen bij de provincie. Door de ligging als enige gemeente ten zuiden van de Lek en met een nog zo jonge Utrechtse bestuursgeschiedenis, is intensivering van ambtelijk en bestuurlijk overleg met de provincie wenselijk, temeer omdat de gemeente met zijn rijkdom aan erfgoed veel potenties heeft voor vernieuwende projecten en daarvoor extra provinciale ondersteuning nodig zal hebben.

Modaal en modieus Algemeen tenderde men bij restauratieprojecten meer naar reconstrueren en historiseren dan naar consolideren en het toevoegen van een eigentijdse architectonische tijdslaag. Het aantal restauratieprojecten in Vianen van modaal en modieus overstijgende betekenis met toevoeging van eigentijdse architectuur was in de afgelopen jaren beperkt (voorbeelden: Stadhuis, woningen Varkensmarkt), terwijl zich zeker meer projecten daarvoor geleend zouden hebben. Toevoegen van hoogwaardige hedendaagse architectuur in relatie tot erfgoed zou met het oog op vitaliteit gestimuleerd mogen worden. Daardoor kan juist de dialoog met het verleden benadrukt worden.

Slopend De gemeente Vianen heeft net als veel andere gemeenten ook een 'slopend' verleden. Nu wij meer aandacht hebben voor historische gelaagdheid en ruimtelijke structuren zal het sloopbeleid om bijstelling vragen en zal men veel meer dan tot nu toe gefixeerd moeten zijn op het in de context zichtbaar houden van historische lagen en structuren. De kwaliteit van het sloopbeleid - ook bij landschappelijke structuren - bepaalt de kwaliteit van de erfgoedzorg. In die zin zijn (ook) in Vianen fricties te bespeuren zoals bij uitbreidingen ten behoeve van wonen, werken en recreatie, waar geschiedenis niet of onvoldoende zichtbaar blijft.

Missers? Als wij vragen wat er in de afgelopen jaren echt is misgegaan in de gemeente Vianen gaat het om slechts enkele incidenten. De erfgoedinspectie bevestigt dit. Het is de vraag of dergelijke incidenten voorkomen zouden zijn in de gevallen dat sprake was van onwilligheid: misschien wel op papier, maar zelfs bij een streng handhavingsbeleid kunnen in de praktijk historische waarden verknald worden of geheel verloren gaan. Een stimulerend erfgoedbeleid waarbij het draagvlak wordt vergroot zal wellicht meer effect sorteren.

Buiten de stad De aandacht voor monumenten in de gemeente Vianen is begrijpelijk nogal gefixeerd op de oude stad. Industrieel en agrarisch erfgoed hebben nog slechts beperkte aandacht, ofschoon deze categorieën buiten de binnenstad in belangrijke mate de identiteit van de gemeente bepalen. Vooral het agrarisch erfgoed met zijn krachtige boerderijensembles en verkavelingstructuren, dat ook toeristische potenties heeft, zal meer aandacht vergen. Maar ook het nog jonge industrieel erfgoed dat een wezenlijke bijdrage levert aan de identiteit van de gemeente dient in beeld te komen.

Spraakmakend fort Fort Everdingen is nog in bezit van het Ministerie van Defensie en in gebruik door de Explosieven Opruimingsdienst met o.a. een röntgenafdeling. Rond 2010 wordt het fort overgedragen aan de Dienst Landelijk Gebied, die vervolgens plannen voor herbestemming ontwikkelt en aan de hand daarvan een eigenaar/exploitant gaat zoeken. Vanuit de zogenaamde enveloppecommissie Nieuwe Hollandse Waterlinie wordt nu onderzoek gedaan naar cultuur- en natuurwaarden en ontwikkelingskansen. Fort Everdingen met zijn Verboden Kringen zal straks een nog belangrijker schakel vormen in de erfgoedgordel van Vianen. De gemeente zal er nu al veel energie in moeten steken

om samen met de andere betrokken partijen tot een in positieve zin spraakmakende bestemming te komen. Het gegeven dat het fort exact op de provinciegrens van Utrecht en Gelderland en de gemeentegrens van Vianen en Culemborg ligt vraagt om extra alertheid en inspanning, zowel bij het herbestemmingstraject als bij het uitzetten van toeristische activiteiten en communicatielijnen.

Prijsvragen Prijsvragen, ook bij ruimtelijke projecten, zijn vaak spannend, niet alleen voor de deelnemers. Het publiek wordt nieuwsgierig gemaakt en kan kennis nemen van creatieve ideeën en oplossingen waar nog nooit aan gedacht is, of die soms ook wel erg gewaagd lijken. De plannen worden in het geheim gesmeed, maar na de presentatie zal er, liefst voorafgaande aan de beoordeling, volop over gepraat kunnen worden. Het gekozen ontwerp zal vanuit erfgoedoptiek spraakmakend moeten zijn, ervan uitgaande dat kwaliteit en stijl in orde zijn. De Raad voor Cultuur bepleit het instrument van 'prijsvaag' meer te gaan inzetten bij ruimtelijke planontwikkeling. Voor Vianen zullen hier ook zeker kansen liggen. Wij kunnen daarbij denken aan het zichtbaar maken van Kasteel Batestein en de andere verdwenen kastelen in de gemeente of de weggevaagde middeleeuwse stad Hagestein, aan Fort Everdingen, om een 'spraakmakende' herbestemming beter in beeld te krijgen. Of aan een toeristisch project dat 'Vianen van boven' laat zien - zoals vroeger vanaf de machtige Saint-Poltoren -, met een kijk op de 'gordels en stromen' waaraan de gemeente zijn identiteit ontleent. Of zelfs voor het postkantoor aan de Weesdijk, te jong en te eenvoudig om 'monument' te zijn. Nu er in Nederland een einde komt aan het postkantorentijdperk, zou op een of andere wijze zichtbaar moeten blijven dat dit het laatste postkantoor van Vianen was, hoe jong het ook is.

De beleving

Wat is er te beleven? In de gemeente Vianen is er al wandelend of fietsend door en rondom de stad Vianen, over de Lekdijk, Diefdijk, Zijderveldselaan en Achterkade veel te beleven aan erfgoed en historie. Er is ook veel over geschreven. Er zijn rondwandelingen met gidsen. Diverse organisaties promoten de historie van Vianen, zoals het Stedelijk Museum, de VVV, de Historische Vereniging en de Grote Kerk. De openstelling van de Grote Kerk is goed geregeld. De Katholieke Kerk Maria ten Hemelopneming, die een blik geeft op een ander aspect van de kerkgeschiedenis, heeft wat dat betreft nog een vrij gesloten karakter. Het Stadhuis met de moderne uitbreiding verbindt, passend bij de stad, duidelijk het verleden met het heden. Wellicht dat wij op het publieksplein ook de grote en kleine erfgoed schatten gemeentebreed visueel kunnen ervaren.

Bij erfgoed is er vaak sprake van afzonderlijke eilandjes en koninkrijkjes (ruimtelijk, archeologisch, roerend, informatief, immaterieel erfgoed) die beperkt met elkaar communiceren. Beleving van erfgoed biedt de mogelijkheid om juist de onderlinge samenhang te presenteren, als hoofdstukken van één groot verhaal. Een dergelijke integrale aanpak vraagt ook in Vianen extra aandacht.

Traditioneel Ten aanzien van communicatie valt op dat de digitale media, zoals eigen websites of die van andere instellingen nog beperkt worden gebruikt. Dat heeft ook te maken met de beperkte know-how en menskracht aan vrijwilligers die kan worden ingezet voor het ontwikkelen en onderhouden van digitale media. Educatieve activiteiten zijn beperkt. Een project als 'De Brug' is nog een uitzondering, maar biedt alle kansen om op verder te borduren. Een thema als 'paarden' zou zowel bij het middeleeuwse als het agrarische Vianen passen. Vanwege de benodigde deskundigheid en middelen zouden dergelijke eigentijdse projecten in samenwerking met de Provincie Utrecht ontwikkeld kunnen worden. Het Stedelijk Museum biedt in acht thema's een nieuwe, meer permanente presentatie over de geschiedenis van de binnenstad. Dat is een goede ontwikkeling, zeker voor

een instelling die samenwerkt en samen huist met de VVV. Daarmee komt het overige erfgoed van de gemeente echter nog niet in beeld. Voor een gemeentebrede presentatie zou derhalve gezocht moeten worden naar andere digitale en fysieke presentatiemogelijkheden.

Verzamelen In de interviews wordt met het oog op toegankelijkheid meer aandacht gevraagd voor de digitale ontsluiting van de historische collecties, waardoor grote en kleine schatten uit de gemeentecollectie op eigentijdse wijze beter kunnen worden gecommuniceerd. Daarvoor zouden nu vooral ook digitale wegen gebruikt moeten worden. De rijkdom aan beeldmateriaal leent zich voor een digitale Atlas van Vianen.

Weten Er is en wordt steeds weer over de historie en het erfgoed van de gemeente Vianen geschreven. Maar er gaat ook veel historische kennis verloren, vooral bij ruimtelijk erfgoed als er gesloopt moet worden of bij 'onherstelbare restauraties'. De digitale media maken het ons eenvoudig om de bestaande situatie zorgvuldig in beeld vast te leggen. Daarnaast zou een bouwhistorische quickscan in veel gevallen leiden tot een betere visie en kwaliteit bij plannen die worden ontwikkeld en uitgevoerd. Dit instrumentarium wordt in de monumentenwereld nog veel te weinig gebruikt, zelfs bij grote restauratieprojecten. Historische kennis, het verhaal, geeft betekenis aan monumenten en vormt de basis voor de beleving ervan. Wij moeten daarom voorkomen dat 'bladzijden' met historische informatie worden kapot gescheurd.

De kunst van cultuur De gemeente heeft opdracht gegeven voor het opstellen van een beleidsnota kunst en cultuur. Daarin zouden de verbindingen met historie en erfgoed verder aangeduid en uitgewerkt moeten worden. Cultuurhistorie en erfgoed zijn goede leveranciers van thema's voor culturele projecten in het grensgebied van beeldende kunst, vormgeving en architectuur, maar ook voor muziek-, theater-, audiovisuele en literaire producties. Kunstproducties lenen zich er goed voor om het verhaal van tijd en ruimte te verbeelden. Het is de kunst om de verleden tijd van cultuur met culturele media van de tegenwoordige tijd weer tot leven te brengen. Dergelijke projecten stimuleren ook cultuurparticipatie, een lijn die OCW de komende vier jaar op het gebied van kunsteducatie, amateurkunst en volkscultuur gaat stimuleren.

Toeristen Via de 'Route Impérial' bezochten eeuwen geleden al vele passanten Vianen. De gemeente vormt nu met Hagestein, Everdingen en Zijderveld een rijk geschakeerd stedelijk en landelijk gebied met belangrijke potenties om toeristen te laten stilstaan bij het gevarieerde erfgoed binnen de gemeente. Naar de omvang en samenstelling van toeristen zijn geen actuele metingen verricht. Op het gebied van publiciteit, waarbij nog slechts beperkt gebruik gemaakt wordt van de digitale media, is veel winst te behalen. Voor de beleidsnota recreatie en toerisme die de gemeente opstelt zouden dit belangrijke aandachtspunten moeten zijn.

In één blik Wij missen in Vianen een overall beeld van het rijke en gevarieerde erfgoed, zowel op papier als digitaal. De nieuwe publiekshal van het Stadhuis zou als plek voor zo'n digitale presentatie wellicht geschikt zijn. Ook voor evenementen en andere activiteiten verspreid over de gemeente zou deze ingezet kunnen worden. Behalve een inhoudelijke erfgoed waardenkaart zou een aantrekkelijke flyer als toeristische erfgoedkaart van de gemeente Vianen wenselijk zijn om in één oogopslag de diversiteit aan erfgoed te kunnen zien. Om daarmee 'Vianen' tussen de oren te krijgen, zowel van toeristen als van mensen die hier wonen en werken.

Avondje erfgoed De wereld van de fysieke monumentenzorg is algemeen niet zo sterk in het communiceren met monumenteneigenaren en belangstellenden. In het rapport van de Erfgoedinspectie en uit de interviews komt naar voren dat ook van de gemeente Vianen meer aan communicatie wordt

verwacht. Vaak is er in de monumentenwereld pas contact in onderhandelings- of beoordelingssituaties. Om niet alleen monumenteneigenaren maar de gehele bevolking van de gemeente Vianen op een informatieve, onderhoudende en actieve manier bij erfgoed te betrekken zou jaarlijks bijvoorbeeld aan de vooravond van Open Monumentendag een gemeentebrede erfgoedavond kunnen worden gehouden. Het gemeentebestuur kan dan actuele informatie verstrekken en bijzondere prestaties in het zonnetje zetten. Zo'n avond leent zich ook voor allerhande presentaties door instellingen en particulieren over bekende en verborgen kanten van (ruimtelijk en niet-ruimtelijk) erfgoed en historie. Maar het kan ook de plaats zijn waar openbaar debat plaats vindt over actuele thema's of waar experts worden uitgenodigd nieuwe visies uit te dragen. Met een dergelijk jaarlijks erfgoedevenement kunnen ook verbindingen worden gelegd met kunst, cultuur, natuur, recreatie en economie (bedrijven). Een erfgoedavond zou moeten uitmonden in een belevenis, waarnaar jaarlijks wordt uitgezien. Een nieuwe traditie als markering van een innovatief erfgoedbeleid?

VI. EIGEN WEG VOOR ERFGOED

VISIE EN PROGRAMMA VOOR VIANEN

In dit hoofdstuk worden de visie en uitgangspunten voor de gemeente Vianen voorgesteld als kapstok voor het in de komende jaren te voeren beleid voor ruimtelijk erfgoed. Aan de hand hiervan worden aanbevelingen gedaan voor het programma, concrete actiepunten als start van een nieuw beleidstraject.

De koers In de vorige hoofdstukken hebben wij gezien wat een rijkdom aan grote en kleine schatten de gemeente in huis heeft en hoe gevarieerd het erfgoed is dat wij onderweg ontmoeten. Wij mogen concluderen dat de gemeente veel potenties in zich draagt om een nieuwe, boeiende erfgoedkoers te varen. Tegelijkertijd hebben wij ook een stortvloed aan ontwikkelingen aangeduid, die wij op onze verkenningstocht tegenkwamen. Gelet op die ontwikkelingen om ons heen is het nu een gunstig moment om een nieuwe koers te bepalen en uit te zetten. Voor rijksmonumenten zal uiteraard het rijkstraject gevolgd moeten worden, ook al weten wij nog niet hoe dat in de komende jaren precies zal gaan verlopen. Archeologie heeft sinds kort eigen regelgeving gebaseerd op het Verdrag van Malta, die op gemeenteniveau al in een beleidskaart is vertaald. Voor de gemeente Vianen met zo'n 180 rijksmonumenten en een rijksbeschermd stadsgezicht zal het rijksbeleid een belangrijke stempel blijven drukken op het monumentenbeleid van de gemeente. Maar voor alle ruimtelijk erfgoed dat daarbuiten valt is er een grote mate van beslissingsvrijheid met nieuwe kansen voor een vitale toekomst. Het gegeven dat de gemeente geen gemeentelijke monumentenlijst heeft, biedt nu meer flexibiliteit om een beleid voor ruimtelijk erfgoed uit te stippelen dat past bij deze tijd en bij Vianen. Dat betekent dat vooral positieve energie kan worden gegenereerd om nieuwe stappen te zetten, waarbij zowel het erfgoed als de burger en de identiteit van de gemeente is gebaat. Zo kan erfgoed gemeengoed worden dat wij samen koesteren en beleven.

Wat zou dan die koers voor Vianen, de EIGEN WEG, moeten inhouden? De visie voor het erfgoedbeleid kan worden samengevat in de volgende uitgangspunten.

1. **Van monument naar erfgoed** Zoals in het eerste hoofdstuk aangegeven wordt het monumentenbeleid met zijn regelgeving door de burger vaak als 'eng' ervaren, alsof men onder curatele wordt gesteld. Voorgesteld wordt om van een 'eng' beleid dat alleen gericht is op juridisch beschermde monumenten uit te gaan van een erfgoedbrede benadering, waarbij vooral beleving van en respect voor erfgoed worden gestimuleerd. Erfgoedbeleid wordt daarmee een aandachtsgebied met een bandbreedte van 'bouwcultuur van alledag' tot 'unica' die van landelijke of internationale betekenis zijn, met een variabel stimulerings- en zorgpakket dat afhankelijk van de categorie zal variëren van zeer globaal en preventief tot 'intensive care'. Dit kan in het verlengde van een archeologische waardenkaart op een erfgoed waardenkaart inzichtelijk worden vastgelegd. De waardering van percelen en structuren kan daarop in kleuren of sterren worden aangegeven. Doel is om met versterking van de historische identiteit een hogere ruimtelijke kwaliteit en betere sociale, economische en culturele leefcondities te realiseren.
2. **Van object naar context** Wij hebben onze monumenten lang in een vitrine gezet en tot in detail gekeken naar interessante stijlkenmerken. De omgeving en de biografie kregen algemeen beperkt aandacht. Voor het gebouwde erfgoed zijn nu ook de burens belangrijk geworden, de ligging en de rol die het vervult of heeft vervuld in zijn directe omgeving, zijn fysieke uitstraling en functie. Wij kunnen dat samenvatten in het 'het verhaal van de plek', dat het

beste verteld kan worden aan de hand van een erfgoedkaart. Zie hierna onder a. en b. Ook de ruimte zelf, het cultuurlandschap, is als erfgoed van grote betekenis. Als uitgangspunt wordt voorgesteld om ruimtelijk erfgoed in samenhang met de omgeving, vanuit die ruimtelijke, sociale, economische en culturele context te benaderen en 'het verhaal' met de diverse historische lagen duidelijk te communiceren.

3. **Van zorg naar beleven** Monumenten met grote zorg restaureren is nog niet alles. Dan blijft het erfgoed slechts als skelet voortbestaan. Erfgoed krijgt zijn betekenis en blijft vitaal als wij 'het verhaal' kennen en het kunnen 'beleven'. Daar hoort in de eerste plaats een beleid bij dat een passend eigentijds gebruik en vormen van hergebruik bevordert, afgestemd op het verleden en de omgeving. Het communiceren van de verhalen, zowel de zoete als de zure bouw- en leefgeschiedenis, is daarbij van wezenlijk belang om het erfgoed springlevend te houden. Kennisvermeerdering (historisch onderzoek) is daarvoor van essentiële betekenis. Aanbevolen wordt om vooral de eigentijdse presentatievormen van kunst en cultuur (bijvoorbeeld theater, vormgeving, gedrukte media) en andere creatieve, interactieve en digitale mogelijkheden te benutten, die alom in onze belevingseconomie worden toegepast. Ook kunst in de openbare ruimte biedt veel mogelijkheden om de historie van de gemeente te communiceren.
4. **Van wegpoetsen naar toevoegen** Merkwaardigerwijze worden bij 'grondige' restauraties nogal eens tijdslagen uit de bouw- en leefgeschiedenis onnodig gewist, vooral lagen uit nog jonge of minder goede tijden. Dat zien wij bij reconstructies, maar ook bij historiserende restauraties. Bij bouw- en aanlegactiviteiten in het cultuurlandschap werd het landschap zelf vaak onvoldoende gezien en gekoesterd als erfgoed. Enerzijds werden monumenten angstvallig 'bevroren' en waren nieuwe toevoegingen taboe. Anderzijds werd erfgoed dat niet geklasseerd was als monument gesloopt zonder dat de historie van de plek op een of andere wijze in beeld bleef. Wij leven nu in een tijd dat er aandacht is voor de levensloop van gebouwen en gebieden, waarbij wij ook in onze ogen jongere en minder geslaagde episodes en het verouderingsproces zoals wij die bij gebouwen op een of andere wijze zien, zichtbaar willen houden. Wij willen nu ook graag verdwenen erfgoed blijven ervaren. Voorgesteld wordt om in dit perspectief bij restauratie-, bouw- en aanlegactiviteiten consolideren als algemeen uitgangspunt te nemen. Randvoorwaarde moet zijn, dat de historische lagen en de historie van de plek afleesbaar blijven, ook bij sloop gevolgd door nieuwbouw en bij ingrepen in het landschap. Dat geldt in het bijzonder bij publieke gebouwen, waar men vaker zou moeten overgaan tot 'educatief restaureren', zodat het gebouw of complex zelf zijn leef- en bouwhistorie blijft vertellen. Voor Fort Everdingen liggen daarvoor nieuwe kansen. Algemeen moet bevorderd worden dat een nieuwe bouwlaag die wordt toegevoegd of een restauratiecampagne die wordt uitgevoerd, laat zien dat die van deze tijd is, waarbij architectonische kwaliteit en stijl belangrijke keuzecriteria zijn. Dit vraagt om een intelligente benadering van deze specifieke bouwopgave, waarbij respect voor het erfgoed voorop staat. Hoe flexibel hiermee kan worden omgegaan hangt af van de klassering van het desbetreffende erfgoed.
5. **Van reguleren naar stimuleren** Monumenten worden nogal eens geassocieerd met 'enge' regelgeving. De intentie moet zijn om (voor niet-rijksmonumenten) specifieke regels te beperken tot basale aspecten zoals ten aanzien van sloop, welstand en handhaving, met een mate van flexibiliteit, die afhankelijk is van de waardering en betekenis van het erfgoed. Meer flexibiliteit betekent weliswaar meer vrijheid, maar ook meer verantwoordelijkheid, zowel voor de eigenaar en initiatiefnemer als voor de gemeente als kwaliteitsbewaker. Dat vraagt van de gemeente om een krachtig stimuleringsbeleid, bijvoorbeeld via

'vouchers', dat respect bevordert en leidt tot kwaliteit die het modale en modieuze overstijgt. Zie hierna onder c. Om ruimtelijke vitaliteit te stimuleren zullen vernieuwende initiatieven, initiatieven die verbindingen leggen en initiatieven op plaatsen die in de ruimtelijke context van strategisch belang zijn, extra aandacht moeten krijgen.

6. **Van cultuur naar ruimte** Rijksmonumenten vallen als culturele objecten binnen het beleidsterrein van OCW / RACM terwijl ze als onderdeel van de gebouwde omgeving deel uitmaken van ruimtelijke ordening. De tendens bij OCW is om de regelgeving van monumentenzorg meer te verankeren in de ruimtelijke ordening. Die lijn bevelen wij voor Vianen nu al aan. Dat betekent bijvoorbeeld dat de waarden van en de omgang met het ruimtelijk erfgoed moeten worden vastgelegd in structuur- en bestemmingsplannen. Zowel ontwikkeling als handhaving en sloop zullen (per categorie) geregeld en verankerd moeten worden.
7. **Goed begin voor beter werk** Of een project een voorbeeldfunctie heeft of achteraf als misser kan worden aangemerkt hangt vooral af van een goede of 'valse' start. Het verrichten van onderzoek naar de historie van de bouw en het leven op de plek, al is het in de vorm van een quickscan is essentieel. Ook het formuleren van de visie op het project (opvattingen, uitgangspunten, stijl) aan de hand van deze historische gegevens in een stadium dat nog geen verplichtingen zijn aangegaan met architecten / vormgevers is van groot belang om zo hoog mogelijke kwaliteit te realiseren. Zo'n vastgelegde visie kan ook als toetsingskader worden gehanteerd bij de realisering van het project. Hierin kan de gemeente Vianen zelf een voorbeeldfunctie vervullen en investeren om samen met betrokken partijen de gemeente meer ruimtelijke, sociale, economische en culturele vitaliteit te geven.
8. **Goed advies** Een adequate advisering over erfgoedaspecten is van wezenlijk belang om een zo hoog mogelijke ruimtelijke kwaliteit te realiseren. Een nieuw erfgoedbeleid in een brede ruimtelijke, economische, sociale en culturele context brengt een andere, bredere adviseringsbehoefte met zich mee. Context, historische gelaagdheid, behoud door ontwikkeling en beleving van erfgoed zullen steeds belangrijkere toetsingsaspecten worden. Naast gebouwde rijksmonumenten vragen ook archeologische waarden, het cultuurlandschap en het overig ruimtelijke erfgoed om adequate advisering bij planontwikkeling. Om dit te bereiken zal in plaats van een Commissie Monumenten en Binnenstad een gemeentebrede erfgoedcommissie nodig zijn met als aandachtsgebied ruimtelijk erfgoed zoals hiervoor aangeduid. Essentieel is een optimale afstemming met 'welstand'. Uit het oogpunt van integrale benadering, een snelle behandelingsprocedure en ruimtelijke kwaliteit zouden bouwplannen voor 'onbeschermd' erfgoed dat op de erfgoed waardenkaart zal staan door de welstandsgedelegeerde binnen de erfgoedcommissie (subcommissie) beoordeeld en afgewikkeld kunnen worden. Het is raadzaam voor de plantoetsing specifieke erfgoedcriteria op te stellen. Al naar gelang de behoefte kan een bredere erfgoedcommissie naast de reguliere taken ook initiatieven ontplooiën om bijvoorbeeld een expertmeeting te organiseren over actuele ontwikkelingen en thema's. Daarbij moet zeker ook gedacht worden aan thema's die 'ruimtelijk erfgoed' overstijgen. Bij de voorgestelde aanpassing van de adviesstructuur kunnen tevens uit het oogpunt van klantvriendelijkheid 'huishoudelijke' aanpassingen worden doorgevoerd ten aanzien van de behandelingsprocedures. De behandelingsprocedure kan daarbij worden afgestemd op de categorieën die op de waardenkaart worden onderscheiden. Zie hierna onder g.
9. **De reguliere weg** Tijdens deze 'wegwerkzaamheden' zal ook de blik gericht moeten blijven op optimalisering van reguliere taken ten aanzien van

rijksmonumenten en het beschermd stadsgezicht, zoals ook door de Erfgoedinspectie gemeld. Vanwege de in hoofdstuk IV aangegeven gewijzigde adviespraktijk van RACM en mogelijk nieuwe ontwikkelingen op rijksniveau, waarbij meer taken bij de gemeente komen te liggen, zal de gemeente alert moeten zijn op adequate ambtelijke ondersteuning. Ook zal een ruimere, meer logische begrenzing van het beschermd stadsgezicht aandacht vragen.

De eerste stappen Na aanneming van de voorgestelde visie en uitgangspunten kunnen, naast optimalisering van de reguliere taken zoals hiervoor onder punt 9. aangegeven, de eerste concrete stappen worden gezet op de EIGEN WEG. Het betreft concrete projecten die moeten stimuleren om op korte termijn erfgoed beter in beeld te brengen, te verzorgen en te beleven. Deze eerste stappen vormen tevens een ervaring- en experimenteertraject om de lange termijn lijn te bepalen.

Verankering van het erfgoedbeleid via het instrumentarium van de ruimtelijke ordening is essentieel. Mocht dit traject niet tot de gewenste resultaten leiden dan blijft nog altijd de weg open om over te gaan tot het aanwijzen van gemeentelijke monumenten. De volgende korte termijn acties worden aanbevolen.

a. **Ontwikkelen erfgoed waardenkaart** In plaats van een procedure in gang te zetten om te komen tot een gemeentelijke monumentenlijst wordt als eerste concrete stap in het nieuwe traject voorgesteld een waardenkaart voor ruimtelijk erfgoed op te stellen in het verlengde van de archeologische kaart ABK en provinciale cultuurhistorische waardenkaarten, zoals hiervoor aangeduid. Op deze kaart worden alle ruimtelijk erfgoed daterend van vóór 1965 (keuze) en historisch markante landschappelijke structuren en dorpsgezichten (als uitwerking van provinciale cultuurhistorische waardenkaarten) in beeld gebracht en gewaardeerd. Het erfgoed wordt daarbij aan de hand van algemene en zo objectief mogelijke maatstaven onderverdeeld in drie of vier klassen of graden, waarbij als selectiecriteria onder meer kunnen gelden:

- Rijksmonument / beschermd stadsgezicht / overig
- Van algemeen cultuurhistorisch belang / uniek karakter
- Algemene bouwhistorische waarde / belangwekkende details
- Jong / oud
- Verhaal / functie / karakteristieke bouwstijl
- Ensemblewaarde / intrinsieke waarde
- Structuur / object
- Historische gelaagdheid / authenticiteit

De betekenis van het erfgoed wordt niet via detailbeschrijvingen aangegeven, maar per kavel / perceel aangeduid en ingekleurd. Hiermee wordt onder meer de aandacht gevestigd op hoofd- en bijgebouwen, ensemblewaarde en ruimtelijke context.

Aan de hand van deze kaart wordt per klasse een zorg- en stimuleringspakket samengesteld ten aanzien van consolidatie en ontwikkeling, uiteenlopend van licht tot zwaar, van preventief tot 'intensive care', van volgend tot pro-actief. Voor rijksmonumenten geldt uiteraard de rijksregelgeving (vergunningen en subsidies). Wat betreft het rijksbeschermd stadsgezicht zal bijstelling van de begrenzing wenselijk zijn.

Bepalingen ten aanzien van sloop binnen de op de waardenkaart te onderscheiden categorieën worden verankerd binnen het gemeentelijk sloopbeleid. Bij onverhoopte sloop van historisch belangwekkende / publieke gebouwen (zoals kerken, kloosters, scholen, raadhuis) die op de erfgoed waardenkaart staan maar geen rijksmonument zijn, zou bij nieuwbouw ter plaatse de historie van de plek duidelijk zichtbaar moeten blijven. Dit zou zo mogelijk als

(rand-)voorwaarde in de bouwvergunning moeten worden opgenomen. Innovatieve plannen dienaangaande kunnen door de gemeente worden gestimuleerd / ondersteund.

De vigerende Monumentenverordening Vianen 1993 zal geactualiseerd moeten worden.

De erfgoed waardenkaart wordt vastgesteld door de raad.

- b. **Producersen erfgoed beleveniskaart** Vianen beschikt over veel informatie over historie en erfgoed, maar deze is nogal versnipperd en een actueel totaaloverzicht ontbreekt. Voorgesteld wordt om parallel aan de erfgoed waardenkaart een gemeentebrede erfgoed beleveniskaart te ontwikkelen, een spannend vormgegeven 'kijkaart' waarop de rijkdom aan erfgoed in de gemeente in één oogopslag is te ervaren. Van deze beleveniskaart is zowel een digitale versie op de gemeentelijke website als een papieren versie nodig, die huis aan huis en via instanties als VVV, musea, kerken, stadhuis, bibliotheken, culturele centra, buurthuizen, recreatiebedrijven en tijdens evenementen wordt verspreid. Een dergelijk beleveniskaart kan in combinatie met de erfgoed waardenkaart en beeldmateriaal uit museale collecties en archieven ook de aanzet vormen voor een digitale erfgoedatlas van de gemeente Vianen. Bij het opzetten van een erfgoed beleveniskaart is optimale afstemming met het beleid van de gemeente op het gebied van cultuur, recreatie en vrije tijd zeer gewenst.
- c. **Introduceren erfgoed vouchers** In plaats van een subsidies, waarop men recht heeft en die achteraf worden vastgesteld, stellen wij voor te experimenteren met erfgoed vouchers die vooraf, aan het begin van een planproces, kunnen worden ingezet voor te ondernemen stappen die de gemeente met het oog op professionaliteit en kwaliteit wil ondersteunen. Binnen het Midden- en Kleinbedrijf wordt met vouchers innovatie gestimuleerd. Het instrument van vouchers kan bij wijze van experiment nader worden uitgewerkt en toegepast afhankelijk van de lokale behoefte en mogelijkheden.
- d. **Erfgoedavond** Om jaarlijks als gemeente op informele en luchtige wijze het erfgoedbeleid met de bevolking te communiceren, bijzondere initiatieven te stimuleren en te loven (een prijs instellen als voorbeeldfunctie?) wordt voorgesteld een jaarlijkse erfgoedavond te organiseren. Op zo'n avond kan de bevolking ook zelf allerlei aspecten van erfgoed voor het voetlicht brengen. Een jaarlijks terugkerende erfgoedavond is een belangrijk medium om erfgoed in de volle breedte (ruimtelijk, roerend, informatief en immaterieel) te leren zien en de gehele gemeente er bij te betrekken. Zo'n avond kan zich ook lenen voor een openbaar debat of een (mini-) expertmeeting over actuele thema's die politiek binnen het erfgoedbeleid van groot belang worden gevonden. Doelstelling is om het draagvlak en respect voor erfgoed te vergroten, verbindingen te leggen met de verschillende kernen in de gemeente, met cultuur en vrije tijd en erfgoed als drager van identiteit meer te integreren in het dagelijkse en ook politieke leven in de gemeente. Zo'n gemeentebrede bijeenkomst zou in het weekend van de Open Monumentendag gehouden kunnen worden en kunnen aansluiten bij het jaarthema van de Open Monumentendag, waarmee ook de belangstelling voor dit jaarlijkse evenement verder wordt gestimuleerd.
- e. **Innoveren met erfgoed projecten** In een gemeente als Vianen met een grote rijkdom en variëteit aan erfgoed zullen zich steeds weer projecten aandienen die van strategisch belang zijn en extra aandacht en zorg vragen, zoals de plannen die in ontwikkeling zijn voor het Hofplein - de plek van het verdwenen 'Nederlands fraaiste' kasteel Batestein - of de binnenkort te ontwikkelen herbestemmingplannen voor Fort Everdingen. Maar het kunnen ook plannen zijn die betrekking hebben op het karakteristieke cultuurlandschap. Met dergelijke projecten kan de gemeente zich landelijk onderscheiden, zij lenen zich als voorbeeldfunctie voor een specifieke en innovatieve aanpak. Zo kan worden

geëxperimenteerd met tijdelijke (kunst-)projecten of prijsvragen gericht op het ontwikkelen van (in positieve zin) spraakmakende concepten. Daarmee kan ook in een vroeg stadium gecommuniceerd worden en interactie ontstaan met de eigen bevolking en landelijk aandacht krijgen. Voor projecten van hoge cultuurhistorische importantie is het wenselijk op ad hoc basis een stuur- en begeleidingsgroep in te stellen waarin deskundigheid - liefst op landelijk niveau - op het gebied van erfgoed sterk is vertegenwoordigd, om met het oog op optimale ruimtelijke kwaliteit richting te geven aan visie, ontwikkeling en uitvoering. Aanbevolen wordt om voor de thans concrete plannen voor het Hofplein en Fort Everdingen te onderzoeken wat hier van bovenstaande gedachte - binnen de gegeven kaders - haalbaar is.

- f. **Erfgoed verbinden met kunst** Het culturele en cultuurhistorische project *De Brug* vraagt om een vervolg. Met zo'n project wordt zowel gewerkt aan historische bewustwording als aan cultuurparticipatie, ook op rijksniveau een actuele aandachtsgebied. Het vervolgproject zal grootschaliger en meer vernieuwend kunnen zijn. Verder wordt aanbevolen om projecten die betrekking hebben op kunst in de openbare ruimte aan te grijpen om de cultuurhistorische identiteit van de gemeente Vianen uit te dragen en te versterken. Passend bij de identiteit van Vianen zal 'vervoer' vanuit cultuurhistorisch oogpunt veel mogelijkheden bieden om kunst met erfgoed en heden met verleden te verbinden. Ook zou vanuit erfgoedoptiek gedacht kunnen worden aan een multicultureel project als 'Vijf Vrouwen van Vianen', rondom de flats van Vijfheerenlanden, waarbij zowel de historie van Vijfheerenlanden, als de bouw- en leefgeschiedenis van deze 'nieuwe stad' in beeld kunnen worden gebracht. Wij gaan ervan uit dat deze projecten en ook het aandachtsveld cultuureducatie en kunst in de openbare ruimte aan de orde komen in de beleidsnota kunst en cultuur die in voorbereiding is. Daarin zullen ook roerend erfgoed en museale aspecten (activiteiten en museumcollecties) worden behandeld.

g. **Instellen erfgoedcommissie**

Bij de voorgestelde erfgoedbrede visie past de Verordening op de Commissie Monumenten en Binnenstad en de op basis hiervan ingestelde Commissie Monumenten en Binnenstad niet meer. Voorgesteld wordt een nieuwe verordening door de raad te laten vaststellen en op basis hiervan een nieuwe Erfgoedcommissie Gemeente Vianen in te stellen, afgestemd op de vast te stellen nieuwe visie. Tegelijkertijd worden de huidige verordening ingetrokken en de bestaande Commissie Monumenten en Binnenstad opgeheven. De nieuwe erfgoedcommissie heeft als aandachtsgebied alle erfgoed dat voorkomt op de erfgoed waardenkaart. Daarnaast kan de commissie initiatieven ontplooiën voor denktanksessies / expertmeetings over actuele thema's, gerelateerd aan ruimtelijk erfgoed.

De nieuwe commissie dient te bestaan uit minimaal vijf en maximaal zeven leden en te beschikken over adequate deskundigheid ten aanzien van de volgende aandachtsgebieden:

- Bouwhistorie
- Cultuurhistorie
- Archeologie
- Eigentijdse architectuur
- Stedebouw en ruimtelijke ontwikkeling
- Cultuurlandschap
- Welstandszaken
- Agrarisch erfgoed
- Industrieel erfgoed
- Lokale bouw- en leefhistorie

- Belevenis en communicatie van erfgoed
- Regelgeving ten aanzien van door het rijk beschermde monumenten en stadsgezichten
- Juridische aspecten

Overwogen kan worden een technisch voorzitter te benoemen zonder stemrecht, die zich zo meer kan concentreren op de regiefunctie en de werkwijze, het functioneren van de commissie beter kan aansturen en bewaken, zowel inhoudelijk als in het belang van de burger. Bezien moet verder worden hoe de door de Erfgoedinspectie aangeduide kloof tussen gemeentebestuur en commissie verkleind kan worden. Wat betreft kleine bouwaanvragen en aanvragen op het gebied van welstand voor locaties die op de erfgoed waardenkaart zijn aangegeven, wordt voorgesteld deze te behandelen binnen de erfgoedcommissie dan wel subcommissie.

Zowel voor de erfgoedcommissie als de subcommissie wordt voorgesteld toetsingscriteria op te stellen en vast te stellen aan de hand waarvan plannen worden beoordeeld. Hiermee kan de ontwikkelingsvisie worden vertaald in een objectief toetsingskader en ontstaat er meer transparantie voor de burger bij het behandelen van aanvragen.

VII. SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Aanleiding tot deze nota zijn onder meer het rapport Instandhouding rijksmonumenten Gemeente Vianen van de Erfgoedinspectie / Monumenten (2007) en de vraag of de gemeente moet overgaan tot het aanwijzen van gemeentelijke monumenten. Intentie is om in een beschouwende en 'zappende' presentatielijn het Vianens erfgoed beter te leren zien, bezien en ontzien. De nota beperkt zich niet tot de circa 180 (rijks-)monumenten, maar richt zich op het brede spectrum van ruimtelijk erfgoed, van de gebouwde cultuur van alledag tot unica van landelijke betekenis. Ook wordt relatie gelegd met overig (niet-ruimtelijk) erfgoed en andere beleidsterreinen (ruimtelijke ontwikkeling, recreatie, cultuur). Uiteindelijke bedoeling is de weg te wijzen naar een inspirerend erfgoedbeleid dat leidt tot een hogere ruimtelijke kwaliteit en dienstig is voor een vitale toekomst van de gemeente Vianen. Het gegeven dat de gemeente weliswaar veel rijksmonumenten en een beschermd stadsgezicht kent, maar geen gemeentelijke monumenten kent, biedt de gelegenheid en uitdaging - ook zonder het aanwijzen van gemeentelijke monumenten - te stimuleren op eigen, vernieuwende wijze respectvol om te gaan met erfgoed. Het 'beleven' van erfgoed als wezenlijk onderdeel van de eigen identiteit wordt in de lijn van landelijke ontwikkelingen in de nota beschouwd als de sleutel tot respect en zorg voor de ruimtelijke erfenis die Vianen rijk is.

Observatie Uit de observatie komt in hoofdstuk III naar voren dat de gemeente Vianen een grote rijkdom en verscheidenheid aan bestaand en verdwenen erfgoed heeft. Een globale opsomming:

wegen en kruispunten te water en te land, een verdwenen stad, een springlevende middeleeuwse stad met eigenaardigheden, een carré van flats als een nieuw aangelegde stad, 'het mooiste kasteel van Nederland' en andere verdwenen kastelen, bedrijven als kastelen, een militair torenfort met Verboden Kringen, boerderijen met spoelstoepen en hooibergen, stads- en dorpskerken, een schuilkerk en een tot woonhuis omgedoopte kapel, imposante grafmonumenten, een staalkaart aan woonhuizen, een middeleeuws stadhuis met splinternieuwe vleugel, een oud raadhuis verdwaald in het buitengebied, een ophaalbrug en een draaibrug, een stuw als 'waterkraan van Nederland', een dijklandschap vol fauna, een hekkenlandschap in het Groene Hart, griendlandschap verwilderd en nog in cultuur, en nog meer.

Ontwikkelingen In hoofdstuk IV wordt beschreven dat de erfgoedsector volop in ontwikkeling is. Steeds meer wordt uitgegaan van de betekenis en waarde van erfgoed in zijn ruimtelijke en maatschappelijke context. 'Het verhaal' en de levensloop (historische gelaagdheid) van gebouwd erfgoed krijgen meer aandacht. Deze ontwikkeling sluit nauw aan bij de beleveniswereld waarin wij leven. Op rijksniveau wordt met de operatie MoMo gewerkt aan modernisering van de monumentenzorg, wat zal leiden tot een vernieuwd stelsel, waarbij de verantwoordelijkheid voor monumenten waarschijnlijk nog meer bij de eigenaar en de gemeente komt te liggen en de werkdruk bij de gemeente zal toenemen. Dit vraagt om alertheid ten aanzien van adequate ambtelijke ondersteuning.

Aandachtspunten Hoofdstuk V geeft de aandachtspunten (knelpunten, zorgen, wensen, kansen) die voor de gemeente van belang zijn bij het uitzetten van nieuwe beleidslijnen op het gebied van zorg en beleving van erfgoed, zoals de bevindingen van de Erfgoedinspectie, de positionering van de Commissie Monumenten en Binnenstad, de relatie met het rijksbeleid, onbeschermd erfgoed, architectonische kwaliteit, planontwikkeling en de relatie met cultuur en vrije tijd.

Conclusies Wij hebben ervaren dat de gemeente Vianen, verspreid over de gemeente, een grote rijkdom en een rijke variatie heeft aan ruimtelijk erfgoed, uiteenlopend van feodaal, agrarisch, stedelijk, landelijk, landschappelijk en waterbouwkundig tot industrieel erfgoed. Wij hebben ook tal van zorgen, wensen en ontwikkelingen rondom het erfgoed in de gemeente gesignaleerd. De situatie in de gemeente Vianen met veel rijksmonumenten en een beschermd stadsgezicht biedt ook zonder gemeentelijke monumenten veel ruimte en nieuwe kansen, zowel projectmatig als structureel, om op eigentijdse wijze het erfgoed beter in beeld te brengen en te leren koesteren. Dat zal de eigen identiteit en daardoor de ruimtelijke kwaliteit en vitaliteit van de gemeente Vianen, met de woonkernen Vianen, Hagestein, Everdingen en Zijderveld en een groot en afwisselend buitengebied, zeer ten goede komen.

Kapstok In hoofdstuk VI worden visie en programma gepresenteerd, die als kapstok dienen voor het toekomstige erfgoedbeleid. De visie gaat uit van een erfgoedbrede en contextuele benadering, aandacht voor de historische gelaagdheid, centraal stellen van communicatie en belevingsaspecten, stimuleren van kwaliteit en innovatieve concepten, verankering van (benodigde) regels via het instrumentarium van ruimtelijke ordening en aanpassen van de adviesstructuur (van monumenten naar erfgoed).

Aanbevelingen Als eerste concrete stappen worden voorgesteld - naast optimalisering van de reguliere taken voor rijksmonumenten en beschermd stadsgezicht, zoals door de Erfgoedinspectie vermeld (hoofdstuk IV punt 9) - in volgorde van prioriteit:

- Ontwikkelen van een erfgoed waardenkaart en deze vast te stellen en te verankeren in de bestemmingsplannen.
(In plaats van een gemeentelijke monumentenlijst te initiëren).
- Aanpassen van de Verordening op de Commissie Monumenten en Binnenstad en instellen van een erfgoedcommissie.
(In plaats van de Commissie Monumenten en Binnenstad. Het taakgebied van de erfgoedcommissie wordt gekoppeld aan de erfgoed waardenkaart.)
- Organiseren van een jaarlijkse erfgoedavond voor de gehele bevolking van de gemeente Vianen.
(Daardoor worden respect voor en trots op het eigen erfgoed geprikkeld).
- Produceren van een erfgoed beleveniskaart.
(Om de rijkdom en variatie aan erfgoed van de gehele gemeente in één oogopslag voor de eigen bevolking en toeristen te kunnen communiceren)
- Introduceren van vouchers.
(Waardebonnen uit te reiken in het begin van een planproces om gewenste ontwikkelingen te stimuleren)
- Innoveren met erfgoedprojecten.
(Innovatieve benadering, zoals via prijsvragen of tijdelijke kunstprojecten bij cruciale erfgoedprojecten).

Vitaliteit Het voorgestelde pakket moet bijdragen aan de levensvatbaarheid en vitaliteit van de gemeente Vianen. Kritische massa, diversiteit, toegankelijkheid, veiligheid en zekerheid, identiteit en eigenheid, vernieuwend karakter, verwevenheid, concurrentiepositie en organisatievermogen zijn toetsingscriteria van Charles Landry voor ruimtelijke, economische, sociale en culturele vitaliteit, die wij ons voor ogen moeten houden als wij ons succesvol willen begeven op de EIGEN WEG voor erfgoed.

BIJLAGE

Totstandkoming Erfgoednota gemeente Vianen

Opdrachtgever

Gemeente Vianen, Sector Stadsontwikkeling
Postbus 46, 4130 EA Vianen.

Opdrachtnemer

DE DRIE DOBBELSTENEN cultuur & historie, M.J.A.M. (Rien) de Visser
Lariestraat 5, 5473 VK Heeswijk, dedriedobbelstenen@planet.nl.

Bestuurlijk verantwoordelijke

Wethouder mw M. Stolk-Bleeker.

Contactpersoon en begeleiding onderzoek

Hr J.C. de Jong, beleidsmedewerker monumenten en archeologie.

Tijdsbestek

Aanvang: februari 2008, voltooiing: juni 2008.

Fotografie

Rien de Visser.

Opdrachtformulering

Aan te leveren een kaderstellende nota, als kapstok voor het in de komende jaren door de gemeente Vianen te voeren beleid op het gebied van ruimtelijk erfgoed. Deze richtinggevende nota is wenselijk om het gemeentelijk erfgoedbeleid te actualiseren en af te stemmen op ontwikkelingen binnen en buiten de erfgoedsector, zowel binnen de gemeente Vianen als regionaal, provinciaal en nationaal. Aanleidingen om een erfgoednota uit te brengen zijn onder andere het in september 2007 door de Erfgoedinspectie uitgebrachte inspectierapport instandhouding rijksmonumenten Vianen en de vraag of de gemeente Vianen al of niet moet overgaan tot het aanwijzen van gemeentelijke monumenten. De gemeente Vianen kent tot nu toe geen gemeentelijke monumentenlijst. Met het oog op beleving en draagvlakvergroting wil men ook meer aandacht besteden aan het communiceren van cultuurhistorische waarden in de gemeente Vianen.

Werkwijze

De nota is na een oriënterend gesprek met wethouder mw M. Stolk-Bleeker tot stand gekomen op basis van een uitvoerige observatie van de kernen en het buitengebied van de gemeente Vianen, raadpleging en bestudering van vakliteratuur, publicaties van de Rijksdienst Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, de Raad voor Cultuur, de provincie Utrecht, de Nieuwe Hollandse Waterlinie, gemeentelijke documenten en diverse publicaties op het gebied van erfgoed, cultuur en recreatie over de gemeente Vianen, mondelinge informatie van de gemeente en interviews. Verder zijn oriënterende gesprekken gevoerd met de provincie Utrecht, de Federatie Welstand en Stichting Dorp Stad & Land. In overleg met de gemeente Vianen is gekozen voor een beschouwende en verhalende lijn.

Informanten gemeente Vianen

Hr L. Bijkerk, beleidsmedewerker recreatie en toerisme.

Hr J.C. de Jong, beleidsmedewerker monumenten en archeologie.

Hr D. van Loenhout, beleidsmedewerker stedelijke ontwikkeling en groen.

Hr B. van der Pauw, beleidsmedewerker cultuur.

Hr J. Ruijter, archivaris, beheerder gemeentelijke collectie.

Geïnterviewden

Commissie Monumenten en Binnenstad.

Archeologisch adviseur van de gemeente Vianen, mw R. Magendans.

Historische Vereniging Het Land van Brederode, hr M. Brand.

Stedelijk Museum Vianen / VVV Vianen, mw S. Weide en hr G. Oudega.

BV Vrijstad Vianen, hr A. Verlaan en hr M. van Edden.

Grote Kerk, mw M. Kluit en hr H. Kluit.

Nieuwe Hollandse Waterlinie, hr Ch. Will.

Agrarisch erfgoed, hr P. den Hertog.

De concept rapportages zijn voor reactie aan de geïnterviewden voorgelegd. De reacties zijn verwerkt. De eindversies zijn bij deze nota aan de gemeente aangeboden.

Geraadpleegde en aanbevolen websites

www.racm.nl (Rijksdienst Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten).
www.cultuur.nl (Raad voor Cultuur).
www.provincie-utrecht.nl (Provincie Utrecht).
www.stamu.nl (Steunpunt Archeologie en Monumenten Utrecht).
www.landschaperfgoedutrecht.nl (Landschap erfgoed Utrecht).
www.hollandsewaterlinie.nl (Nieuwe Hollandse Waterlinie).
www.dorpstadenland.nl (Welstandsorganisatie voor Zuid-Holland en Zeeland).
www.monumenten.nl (Monumenten anno nu).
www.fw.nl (Federatie Welstand).
www.archined.nl (de architectuursite van Nederland).

www.vianen.nl (Gemeente Vianen).
www.landvanbrederode.nl (Historische Vereniging Vianen).
www.stedelijkmuseumvianen.nl (Stedelijk Museum Vianen).
www.vvv-vianen.nl (VVV Vianen).

Geraadpleegde en aanbevolen literatuur

Frans Grijzenhout (red.) *Erfgoed, de geschiedenis van een begrip*, 2007.
Alain de Botton, *De architectuur van het geluk*, 2006.
Phil Wood & Charles Landry, *The Intercultural City*, 2008.
Charles Landry, *The Art of City Making*, 2006.
Charles Landry, 'Stedelijke vitaliteit als nieuwe concurrentiefactor', *Archis*, 2000 / 12.
Jan Kolen & Ton Lemaire (red.), *Landschap in meervoud, perspectieven op het Nederlands landschap in de 20ste/21ste eeuw*, 1999.
Rooijackers, G.W.J., 'Het leven van alledag benoemen. Cultureel erfgoed tussen ondernemerschap en nieuwe technologie', *Boekman-cahier. Kwartaalschrift voor kunst, onderzoek en beleid*, 1999 / 11.
B. Joseph Pine II & James H. Gilmore, *De beleveniseconomie*, 1999.
Georges Perec, *Ik ben geboren*, 2003.
Georges Perec, *Ruimten Rondom*, 1998 / 2008.

Over de auteur

M.J.A.M. (Rien) de Visser (geb. 1947) studeerde HBO Planologisch Onderzoek en MO Aardrijkskunde en was aanvankelijk planologisch onderzoeker bij de Provincie Noord-Brabant. Daarna was hij vele jaren werkzaam als beleidsmedewerker cultuur en cultuurhistorie bij de gemeenten Uden en Eindhoven en de Provincie Noord-Brabant. Thans met prepensioen is hij freelance adviseur cultuur & historie, schrijft beleidskritische artikelen over cultureel erfgoed in *Brabant Cultureel* en vervaardigt fotofklankbeelden over cultureel erfgoed. Zijn specialisme is onderzoek naar de historie en toepassing van golfplaat (patent 1829). Hij verzorgt de rubriek 'Van golfplaat' in het tweemaandelijks vakblad *Dakenraad en* heeft onlangs hierover gepubliceerd in de Nieuwsbrief van RACM (2008, nr 3). Als zoon van de slotbewaarder is hij geboren en getogen op Kasteel Heeswijk, waar hij thans adviseur is en secretaris van de erfgoedcommissie. Hij publiceerde in *Brabants Heem* (2007, nr 2) het artikel 'Nijdige leeuwen en gapende vuurmonden. De IJzertoren van Kasteel Heeswijk.'

Versie20012009